

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 14 października 2021 r.

Poz. 4708

UCHWAŁA NR XXVI/179/2021 RADY GMINY JEŻÓW SUDECKI

z dnia 29 września 2021 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Jeżów Sudecki na lata 2021-2024.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15, art. 40 ust. 1 i art. 41 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1372) oraz art. 87 ust 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 710 ze zm.) Rada Gminy Jeżów Sudecki uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Jeżów Sudecki na lata 2021 - 2024, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Jeżów Sudecki.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy:
Kazimierz Lewaszkiewicz

Załącznik
do Uchwały nr XXVI/179/2021
Rady Gminy Jeżów Sudecki
z dnia 29 września 2021 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY JEŻÓW SUDECKI
NA LATA 2021 - 2024**

SPIS TREŚCI

WSTĘP

Rozdział 1. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

- 1.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- 1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- 1.3. Przepisy wykonawcze do Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- 1.4. Zadania samorządu gminy wynikające z ustaw.
- 1.5. Inne akty prawne uwzględniające obowiązek ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- 1.6. Konwencja o ochronie dziedzictwa niematerialnego

Rozdział 2. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z KRAJOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH

- 2.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022
- 2.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020
- 2.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (perspektywą do 2030 r.) i Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030
- 2.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030
- 2.5. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Rozdział 3. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z WOJEWÓDZKICH I POWIATOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH, PLANISTYCZNYCH I PROGRAMOWYCH

- 3.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2024.
- 3.2. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.
- 3.3. Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego
- 3.4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego
- 3.5. Uwarunkowania ochrony dziedzictwa kulturowego wynikające z powiatowych dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych
- 3.6. Ustalenia planu ochrony Parku Krajobrazowego Doliny Bobru (PKDB) i jego otuliny.

Rozdział 4. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

- 4.1. Strategia Gminy Jeżów Sudecki na lata 2015-2025
- 4.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Jeżów Sudecki i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Rozdział 5. CHARAKTERYSTYKA GMINY JEŻÓW SUDECKI

- 5.1. Położenie geograficzne i administracyjne, charakterystyka wsi
- 5.2. Przyrodnicze obszary chronione
- 5.3. Turystyka
- 5.4. Zarys historii gminy Jeżów Sudecki
- 5.4.1. Zarys historii wsi gminy

Rozdział 6. KRAJOBRAZ KULTUROWY – DZIEDZICTWO MATERIALNE

- 6.1. Układy ruralistyczne i zabudowa wsi
- 6.2. Architektura
 - 6.2.1. Architektura sakralna
 - 6.2.2. Zabytki rezydencjonalne i zespoły folwarczne
- 6.3. Zabytki techniki
- 6.4. Zieleń komponowana
 - 6.4.1. Parki
 - 6.4.2. Cmentarze
- 6.5. Zabytki ruchome
 - 6.5.1. Wyposażenie kościołów
 - 6.5.2. Wyposażenie rezydencji
 - 6.5.3. Krzyże pokutne/pojednania
 - 6.5.4. Miejsca pamięci
- 6.6. Zabytki archeologiczne

Rozdział 7. KRAJOBRAZ KULTUROWY – DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE**Rozdział 8. ZABYTKI GMINY JEŻÓW SUDECKI OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ s.44**

- 8.1. Zabytki nieruchome i archeologiczne wpisane do rejestru zabytków
- 8.2. Gminna ewidencja zabytków
- 8.3. Zabytki ruchome
- 8.4. Obszary ujęte ustaleniami ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Rozdział 9. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

- 9.1. Stan zachowania zabytków i zagrożenia
- 9.2. Analiza SWOT

Rozdział 10. CELE, PRIORYTETY I DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY JEŻÓW SUDECKI

- 10.1. Cele ustawowe
- 10.2. Założenia programowe i działania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Jeżów Sudecki

Rozdział 11. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I OCENY GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**Rozdział 12. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

- 13.1. Dotacje
 - 13.2. Inne źródła finansowania
 - 13.3. Fundusze uwzględniające finansowanie działań przy zabytkach
 - 13.4. Inne źródła zewnętrznego finansowania
- Literatura i Źródła
- Załącznik 1. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY JEŻÓW SUDECKI
- Załącznik 2. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW - STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE W GMINIE JEŻÓW SUDECKI

WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej.¹

Dziedzictwo kulturowe jest jednym z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, określającym jego tożsamość i świadomość społeczną. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowanego i wykorzystanego, stanowi jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno-gospodarczego.

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jeżów Sudecki na lata 2021-2024 jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Celem opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działania gminy na rzecz opieki nad jej zabytkami, w oparciu o aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne, przepisy prawa, procedury administracyjne oraz mechanizmy finansowania ochrony zabytków. Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami.

Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 2020 r. poz. 282, 782) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa Dokument stanowi aktualizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla gminy Jeżów Sudecki na lata 2017-2020.

¹Pruszyński J.: *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*. T. 1. Kraków 2001, s. 50

Rozdział 1.**UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHONY ZABYTEKÓW I OPIEKI
NAD ZABYTKAMI W POLSCE.****1.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.**

(art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP)

Prawny wymiar ochrony dziedzictwa kulturowego został zapisany na poziomie konstytucyjnym, jako obowiązek państwa i obywatela. Konstytucja RP nie posługuje się wprawdzie pojęciem „dziedzictwo kulturowe”, ale stosuje wyrażenia bliskoznaczne „dobra kultury” i „dziedzictwo narodowe”. Umieszczenie ochrony na tak wysokim poziomie świadczy o wysokiej randze tej problematyki z punktu widzenia interesu prawnego państwa.

1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, (Dz.U. z 2020r. poz.282,782) jest podstawową regulacją prawną normującą sferę ochrony dziedzictwa kulturowego.

DEFINICJA ZABYTKU

ZABYTEK	nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
ZABYTEK NIERUCHOMY	nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1.
ZABYTEK RUCHOMY	rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1.
ZABYTEK ARCHEOLOGICZNY	zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.
HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY LUB RURALISTYCZNY	przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w składzie historycznych podziałów własnościowych.
HISTORYCZNY ZESPÓŁ BUDOWLANY	powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zachowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.
KRAJOBRAZ KULTUROWY	przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.
OTOCZENIE ZABYTKU	teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do Rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

DEFINICJA PRAC PODEJMOWANYCH PRZY ZABYTKACH

Prace konserwatorskie	działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.
Prace restauratorskie	działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań.
Roboty budowlane	roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku.
Badania konserwatorskie	działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich.
Badania architektoniczne	działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.
Badania archeologiczne	działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie archeologicznego zabytku.
Instytucja kultury	instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami.

Wykładnią porządkową ochrony zabytków jest siedem podstawowych zasad konserwatorskich.

- zasada Primum non nocere,
- zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości materialnych i niematerialnych,
- zasady niezbędnej ingerencji - powstrzymanie się od działań niekoniecznych,
- zasada, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to co na oryginał działa niszcząco,
- zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasada odwracalności metod i materiałów.
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

OCHRONA ZABYTKÓW A OPIEKA NAD ZABYTKAMI

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu, nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na zapewnieniu warunków do :

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

OCHRONIE I OPIECE PODLEGAJĄ, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA:

ZABYTKI

NIERUCHOME

- krajobrazy kulturowe,
- układy urbanistyczne, ruralistyczne lub zespoły budowlane,
- dzieła architektury i budownictwa,
- dzieła budownictwa obronnego,
- obiekty techniki, zwł. kopalnie, huty, elektrownie i zakłady przemysłowe,
- cmentarze,
- parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
- miejsca upamiętnienia wydarzenia historycznego bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

ZABYTKI

RUCHOME

- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych wg koncepcji osób, które stworzyły te kolekcje,
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i orderzy,
- wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu, oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- instrumenty muzyczne,
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. nr 85, poz.539, z 1998 r., nr 106, poz. 668, z 2001 r.; Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. nr 113, poz. 984).

ZABYTKI

ARCHEOLOGICZNE

- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyska,
- kurhany,
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

FORMY I SPOSOBY OCHRONY ZABYTEKÓW:

- wpis do rejestru zabytków
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW

Dla zabytków znajdujących się na terenie województwa rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

• wpis zabytku nieruchomego

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków nieruchomych obiektów wchodzących w skład tych układów lub zespołów.

Wojewódzki konserwator zabytków przekazuje właściwemu staroście informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania do rejestru zabytków oraz o ostatecznym zakończeniu postępowania. Informacja ta jest zamieszczana na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Starostwa Powiatowego oraz w siedzibie właściwego konserwatora zabytków. Wpisanie zabytku do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru zabytków.

Zapis skutkuje zakazem prowadzenia jakichkolwiek prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby naruszyć substancję zabytkową obiektu od dnia wszczęcia postępowania do dnia ostatecznej decyzji. Zakaz dotyczy również robót budowlanych, co do których wydane zostało pozwolenie na budowę albo zgłoszenie, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie.

• wpis zabytku ruchomego

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może z urzędu wydać decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

WPIS NA LISTĘ SKARBÓW DZIEDZICTWA

Nowa forma ochrony zabytków wprowadzona Ustawą z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. z 2016 r. poz.1330)

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

1. zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć;
2. elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat;
3. wykonanych ręcznie, dowolną techniką dzieł malarstwa, mozaik, dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, fotografii, filmów oraz ich negatywów, pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, środków transportu, etc.) o określonym wieku i wartości.

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpis następuje na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego

UZNANIE ZA POMNIK HISTORII

Zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może uznać za pomnik historii, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, określając jego granice. Minister może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972r. (Dz.U. z1976r. poz.190 i 191)

UZNANIE ZA PARK KULTUROWY

Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Utworzyć go może utworzyć rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

1. Wójt, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
2. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
3. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin) na terenie, których ten park ma być utworzony.
4. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.
5. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1

PLANOWANIE PRZESTRZENNE

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W dokumentach tych uwzględnia się w szczególności:

1. program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planie zagospodarowania przestrzennego, a także w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się ochronę:

1. zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
2. innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3. parków kulturowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, jego ustalenia uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i w planie. W studium i w planie ustala się również strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków, określone ustaleniami planu.

EWIDENCJA ZABYTKÓW

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. **Służy do prawidłowego rozpoznania istniejącego zasobu zabytków i należy do obowiązkowych działań podejmowanych w zakresie ochrony nad zabytkami przez gminy.**

Prowadzona jest w formie zbioru kart ewidencyjnych. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków znajdujących się na terenie województwa. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wzory krajowych, wojewódzkich i gminnych kart ewidencyjnych oraz dane jakie powinny być ujęte w poszczególnych księgach rejestru, karcie ewidencyjnej i adresowej zabytku oraz w karcie informacyjnej określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).

Wpis obiektu do gminnej ewidencji zabytków do niego następuje na podstawie zarządzenia, wójta/burmistrza/prezydenta, za akceptacją wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wójt/burmistrz/prezydent miasta ma obowiązek zawiadomić właściciela lub posiadacza obiektu o zamiarze włączenia karty adresowej obiektu do gminnej ewidencji oraz o wszelkich późniejszych zmianach dotyczących tej karty. Powyższe informacje umieszcza się także w Biuletynie Informacji Publicznej.

Postępowanie w sprawie włączenia/skreślenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków wszczyna się z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Procedura określa następujące kroki:

- skierowanie wniosku o włączenie/wykreślenie obiektu do Urzędu Gminy lub uzyskanie zgody Wojewódzkiego Konserwatora na włączenie/wykreślenie obiektu z gminnej ewidencji zabytków,
- skierowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wniosku do zaopiniowania o celowości włączenia/wykreślenia obiektu z gminnej ewidencji,
- opinia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytku dotycząca oceny wartości historycznej, naukowej lub artystycznej danego obiektu,
- wydanie Zarządzenia Wójta Gminy o włączeniu/wykreśleniu obiektu z gminnej ewidencji zabytków.

ORGANY OCHRONY ZABYTKÓW

- Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w którego imieniu działa Generalny Konserwator Zabytków i ponosi odpowiedzialność za stan spraw w dziedzinie ochrony zabytków. GKZ posiada uprawnienia do koordynowania pracy Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków i możliwość kontrolowania ich działalności.

- Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadza zmiany polegające na:

- wprowadzeniu instytucji ochrony tymczasowej od momentu wszczęcia postępowania o wpis do rejestru zabytków,
- wprowadzeniu nowej formy ochrony zabytków poprzez uwzględnienie ochrony dla zabytku nieruchomego figurującego w gminnej ewidencji zabytków także w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (linii kolejowej/ lotniska użytku publicznego).
- utworzeniu Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków (NFOZ), finansowanego z kar administracyjnych za czyny, które dotychczas były wykroczeniami, a obecnie są administracyjnymi karami pieniężnymi. Dysponentem Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jest to fundusz celowy, a jego środki są przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku

wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych.

- wprowadzeniu możliwości finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

1.3. Przepisy wykonawcze do Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609 oraz z 2019 r., poz. 1721).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa” (Dz. U. z 2017 r., poz. 1384);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., nr 0, poz. 110).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r., poz. 1275),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa” (Dz. U. z 2017 r., poz. 928).

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 nr 30, poz. 259).

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212, poz. 2153).

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. Nr 124, poz. 1302 oraz z 2019 r., poz. 1811)

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004r., nr 124, poz. 1304);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. z 2015r. Poz. 979
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę. (Dz. U. z 2011r., nr 89, poz. 510).

1.4. Zadania samorządu gminy wynikające z ustaw

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. (Dz. U. z 2020r., poz. 713); Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 713); Prawo budowlane (Dz. U. z 2020 r., poz. 1333).

Ustawowym zadaniem samorządów gminnych jest podejmowanie działań w zakresie szeroko pojętej kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Prawa i obowiązki gminy w tym zakresie:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
- prawo ubiegania się przez gminę o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącym jej własnością;
- prawo udzielania przez radę gminy dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
- sporządzanie przez wójta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata wójt przedstawia sprawozdanie radzie gminy
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy - w uzgodnieniu z właściwym Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków;
- obowiązek prowadzenia przez wójta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych

1.5. Inne akty prawne uwzględniające obowiązek ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

- Ustawa z dn. 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r., poz. 65). Art. 29, ust. 2: dotyczy możliwości nałożenia, na właściciela lub dzierżawcę nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, obowiązku odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych. Art. 68, ust. 3: dotyczy możliwości udzielenia bonifikaty - przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków - o 50 % ustalonej wartości.
- Ustawa z dn. 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r., poz. 293);
- Ustawa z dn. 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020r., poz. 55);
- Ustawa z dn. 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r., poz. 194);
- Ustawa z dn. 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2019r., poz. 688).

• Ustawa z dn. 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2019 r., poz. 730) wprowadza nowe rozwiązania, które mają uporządkować proces rewitalizacji, zdefiniować najważniejsze pojęcia i zagadnienia, a także wprowadzić jednolitą ścieżkę proceduralną dla tworzenia gminnych programów rewitalizacji.

• Ustawa z dn. 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U.2015, poz. 774, z późn. zm.) . W myśl art. 4 „ustawy krajobrazowej” rada gminy może wprowadzić opłatę reklamową od umieszczonych tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych.

• Ustawa z dn. 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2019r., poz.917)

• Ustawa z dn. 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479)

• Ustawa z dn. 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r., poz.164)

• Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2020 r., poz. 1333) . Art. 39:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków’

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

1.6. Konwencja o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018); Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. 2007 nr 215 poz. 1585)

Dziedzictwo niematerialne to źródło poczucia tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych. Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji za dziedzictwo niematerialne uważa się „zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki”.

W ślad za w/w konwencją, w 2005 r., na Konferencji Generalnej ONZ przyjęto Konwencję UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. Realizacja celów sformułowanych w konwencji ma służyć promowaniu i poszanowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej, rozwijaniu interakcji między kulturami i wzmacnianiu związków między kulturą a rozwojem gospodarczym i spójnością społeczną. Działania te mają służyć ochronie poszczególnych kultur przed negatywnymi skutkami globalizacji, a także przeciwdziałać dominacji silniejszych kultur nad mniej znanymi. Ochrona

różnorodności w kontekście globalnym oznacza, że chronić należy zarówno kultury poszczególnych narodów jak również kultury mniejszościowe.

Obecnie tworzona jest Lista Dziedzictwa Niematerialnego sporządzana w oparciu o podział na następujące kategorie:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu;
- spektakle i widowiska;
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne;
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki;
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Działania mające na celu zachowanie, dokumentowanie oraz przekaz autentycznych wartości kultury tradycyjnej i ochronę twórczości ludowej podejmowane w naszym kraju są finansowane z budżetu państwa w ramach programu MKiDN Dziedzictwo Kulturowe.

Rozdział 2.

UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z KRAJOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

2.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest najważniejszym dokumentem określającym politykę państwa polskiego w sferze ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Program przyjęty został dnia 13 sierpnia 2019 r. uchwałą nr 82 Rady Ministrów (Dz. U. z 2019 r., nr 82, poz. 808).

Głównym celem projektu Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy	Kierunki działania:
1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	• Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, poprzez: szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym; budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego; merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach konkurs GKZ nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami. • Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym, poprzez: wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich; ewaluację stosowanych standardów i metod konserwatorskich; wsparcia działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego; powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2.**Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami**

- Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami poprzez: upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechniania przez bazę wiedzy.
- Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego poprzez; podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3.**Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:**

- Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości, poprzez: kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami; tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami poprzez: program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączenia społeczeństwa w opiekę nad zasobami dziedzictwa kulturowego

2.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013; Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 przyjęta została przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., natomiast w 2005 r. przyjęto Narodową Strategię Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 stanowiącą dokument uzupełniający i wydłużający okres ważności pierwszego opracowania. Obydwa dokumenty służyły wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego.” W związku z tym, iż do 1 maja 2021 r. nie przedstawiono strategii na kolejne lata, strategia jest dokumentem obowiązującym.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury tworzy ramy nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym kraju, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu czyli na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. Jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”. Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w Strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,

- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest **Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”**.

W Programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych – zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

2.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest aktualizacją Strategii Rozwoju Kraju, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dn. 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, który określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w obszarach:

- e-państwo - kierunek interwencji: orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków).
- kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Działania:
 - Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
 - Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

2.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Przyjęta uchwała nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r., stanowi kontynuację i aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS). Wśród celów szczegółowych Strategii znajduje się:

- Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W ramach celu wyróżniono m.in. priorytety:

- Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury;
- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury;
- Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę;
- Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione programy, które są pośrednio związane z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r.

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego obejmujący działania: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.

- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski.

- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych.

- Rozwój Czytelnictwa – program ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne.

- Rozwój turystyki kulturowej – program ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

2.5. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Stanowi najważniejszy dokument strategiczny dotyczący ładu przestrzennego Polski. Koncepcja kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Wśród celów operacyjnych, szósty związany jest z ochroną dziedzictwa kulturowego:

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach realizacji niniejszych celów skoncentrowano się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

Rozdział 3.

UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z WOJEWÓDZKICH, POWIATOWYCH I GMINNYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

3.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego 2021-2024

Program opracowany przez Instytut Rozwoju Terytorialnego, jednostkę organizacyjną Samorządu Województwa Dolnośląskiego, na podstawie uchwały Zarządu Województwa nr2944/VI/20 z dnia 5 listopada 2020 r., we współpracy z Działem Dziedzictwa Kulturowego oraz Wydziałami Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego przy udziale Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program obejmuje wyłącznie realizację zadań w dziedzinie opieki nad zabytkami, do których zobowiązany jest Samorząd Województwa na podstawie ustaw, a wyznaczone działania dotyczą zabytków w znaczeniu ściśle określonym w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dnia 27.04.2021. zakończyły się konsultacje społeczne nad kształtem Programu, dokument jeszcze nie został przyjęty przez Radę województwa, niemniej w zasadniczym kształcie publikowany jest na stronach internetowych UMWD.

Wg programu wielokulturowe dziedzictwo Dolnego Śląska stanowi fundament nowoczesnego regionu europejskiego, wpisuje się w europejską politykę kulturalną. Celem strategicznym wyznaczonym w programie jest zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości Dolnego Śląska. Dziedzictwo kulturowe jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu, jest przedmiotem ochrony, równocześnie stanowi istotny potencjał, który może być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa. Program wyznacza dwa cele operacyjne, określa szereg priorytetów, które realizowane będą poprzez rozmaite działania.

Cel operacyjny 1: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego, realizowany poprzez priorytety:

Priorytet 1: Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim. Działania:

- wsparcie dla opracowania dokumentacji konserwatorskiej, technicznej, architektonicznej dla obiektów zabytkowych wymagających podjęcia działań ratowniczych;
- wsparcie dla obiektów i zespołów zabytkowych ubiegających się o wpisanie na listę pomników historii, listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz natworzenie parków kulturowych;
- wytypowanie obiektów do nadania Znaku Dziedzictwa Europejskiego;

- prowadzenie i aktualizowanie zbiorów danych przestrzennych i zasobów cyfrowych dotyczących obiektów zabytkowych.

Priorytet 2: Wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków. Działania:

- poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących mienie województwa i określenie możliwości ich wykorzystania dla realizacji zadań własnych samorządu województwa;
- dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich oraz konserwacji zabytków znajdujących się na terenie województwa;
- wspieranie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków;
- wspieranie działań związanych z dostosowaniem obiektów dla potrzeb osób z niepełno sprawnościami;
- wspieranie poprawy efektywności energetycznej obiektów zabytkowych wraz z wymianą źródeł ciepła na zero- lub niskoemisyjne.

Priorytet 3: Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego. Działania:

- stymulowanie opracowywania Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami oraz Gminnych Ewidencji Zabytków w województwie dolnośląskim;
- wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;
- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego, krajobrazu i wartości przyrodniczych.

Cel operacyjny 2: Wzmacnianie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego.

Priorytet 1: Kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne. Działania:

- wspieranie programów i projektów edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego;
- wspieranie programów i projektów promujących dziedzictwo kulturowe w powiązaniu z edukacją historyczną.

Priorytet 2: Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami. Działania:

- wsparcie merytoryczne i organizacyjne dla obecnych i potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
- wsparcie merytoryczne i organizacyjne dla inicjatyw społecznych związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet 3: Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego. Działania:

- promowanie i aktywny marketing dziedzictwa kulturowego województwa jako czynnika rozwoju gospodarczego Dolnego Śląska;
- wspieranie działań mających na celu wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju sektora uzdrowiskowego i turystyki.

3.2. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030

Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego 2030 została przyjęta została uchwałą Nr XXXII/932/13 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 28 lutego 2013 r. Strategia wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Jako cele strategiczne wyznaczono między innymi odpowiedzialne wykorzystanie zasobów oraz ochronę walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego. Konkretyzacją tychże celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im grupy zadań strategicznych. Dziedzictwa kulturowego dotyczy: Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego, realizowany przez przedsięwzięcia:

- wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie;
- wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji;
- wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

3.3. Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego

Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego została przyjęta uchwałą nr 2696/III/09 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 28 kwietnia 2009r. W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa. Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami jest ich odpowiednie wyeksponowanie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających.

Analiza walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że na terenie województwa istnieją liczne tereny i obiekty zabytkowe, które dają możliwość tworzenia i eksploatacji szlaków krajoznawczych: historycznych, edukacyjnych, wykorzystujących lokalizację rzadkich miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej. Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się, m.in. poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez.

Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą między innymi: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

3.4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty uchwałą nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r. Plan uwzględnia wymogi, określone w art. 39 ust. 3 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym i określa między innymi system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Wizja zagospodarowania przestrzennego województwa: jeden region, różne obszary, spójny rozwój, różne Potencjały – Dolny Śląsk 2030. Wśród wyznaczonych celów polityki zagospodarowania przestrzennego jeden związany jest z dziedzictwem kulturowym:

Cel 2.: Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu; Kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą

pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego.

Najważniejszym zadaniem polityki przestrzennej jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych.

Działania służące realizacji kierunku 2.2.:

1. Działania służące zapewnieniu ochrony i poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego oraz utrzymaniu wielokulturowej tożsamości regionu, w tym:

- poprawa stanu założeń przestrzennych o zachowanej strukturze urbanistycznej oraz zespołów zabytkowych przez wsparcie finansowe samorządu województwa,
- zachowanie miejsc pamięci utrwalających wielokulturową tożsamość regionu przez wsparcie finansowe samorządu województwa.

2. Wskazanie w Planie obszarów i zespołów zabytkowych wnioskowanych do objęcia ochroną w formie parku kulturowego i pomnika historii dla zachowania wartości krajobrazu kulturowego o wysokim znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego.

3. Wspieranie rozwoju systemu regionalnych szlaków turystycznych poprzez:

- opracowanie koncepcji rozwoju systemu regionalnych szlaków turystycznych z uwzględnieniem obszarów o niewykorzystanym potencjale turystycznym,
- włączenie regionalnych szlaków turystycznych w udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych będących w gestii samorządu województwa,
- poprawę dostępności turystycznej województwa przez integrację regionalnych szlaków z systemem węzłów przesiadkowych komunikacji zbiorowej.

4. Opracowanie zintegrowanej strategii rozwoju regionalnych klastrów turystycznych.

Postulaty kierowane do gmin:

1. Uwzględnianie założeń Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków;

2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków);

3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych;

4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych;

5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu poprzez:

- realizację transportu zbiorowego w obszarach i ośrodkach o atrakcyjnych turystycznie zasobach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, jako standardu ich komunikacyjnej obsługi,

-wykluczenie z realizacji infrastruktury sportów zimowych obszarów o niewystarczających zasobach wód, których eksploatacja dla wytwarzania sztucznego śniegu zagraża lokalnemu środowisku naturalnemu;

6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód);

Zalecenia dodatkowe dla gmin zlokalizowanych w granicach Sudeckiego Obszaru Funkcjonalnego, ustalonego na rysunku Planu nr 1 (w tym gmina Jeżów Sudecki):

7. Weryfikacja przebiegu i modernizacja Drogi Śródsudeckiej (Via Montana) poprawiająca bezpieczeństwo trasy i jej atrakcyjność turystyczną oraz skuteczność ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych w obszarze oddziaływania trasy;

8. Wyłączenie z zabudowy, w tym z zabudowy turystycznej i rekreacyjnej:
 - terenów otwartych o największych walorach widokowych predysponowane do rozwoju szlaków turystycznych,
 - obszarów o ekspozycji północnej, obszarów osuwiskowych, zalewowych, inwersyjnych;
9. Wylimitowanie lokalizacji zwartych kompleksów zabudowy produkcyjnej o powierzchni większej niż 1,0 ha oraz usługowej o powierzchni większej niż 2,0 ha na terenach o nachyleniu powyżej 5,0% ;
10. Ustalenie minimalnego wskaźnika powierzchni terenów biologicznie czynnych na poziomie 75,0% na terenach o nachyleniu powyżej 5,0% dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, letniskowej, zamieszkania zbiorowego, usług zdrowia (lecznictwa uzdrowiskowego), usług sportu i rekreacji oraz usług turystycznych

3.5. Uwarunkowania ochrony dziedzictwa kulturowego wynikające z powiatowych dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych

Powiat karkonoski nie posiada aktualnych dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych. Istniejące (Program Rozwoju Powiatu Jeleniogórskiego na lata 2016-2020, przyjęty uchwałą nr XVIII\99\2016 Rady Powiatu Jeleniogórskiego z dn. 29 kwietnia 2016r.) niewiele wnoszą w dziedzinę ochrony i opieki nad zabytkami. Jego twórcy zauważają potencjał kulturowy regionu, który w zestawieniu z walorami przyrodniczymi, tworzy z regionu jeden z głównych kompleksów turystyczno-wypoczynkowych w paśmie polskich ziem górskich i wyróżnia się w skali całej środkowej Europy wybitnymi walorami przyrodniczo-kulturowymi i krajobrazowymi oraz wielowiekowymi tradycjami ich turystycznego wykorzystania. Natomiast wyznaczone cele nie obejmują opieki nad zabytkami, jedynie wsparcie we zakresie przygotowania i promocji szlaków turystycznych powstałych w oparciu o walory przyrodniczo- kulturowe.

3.6. Ustalenia planu ochrony Parku Krajobrazowego Doliny Bobru (PKDB) i jego otuliny.

Załącznik nr 2 do rozporządzenia Wojewody Dolnośląskiego z dnia 23 marca 2001r.; z terenu gminy Jeżów Sudecki na terenie PKDB położone są miejscowości Siedlęcín i Wrzeszczyn.

Park krajobrazowy jest obszarem chronionym ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe, a celem jego utworzenia jest zachowanie, popularyzowanie i upowszechnianie tych wartości w warunkach racjonalnego gospodarowania. Działania na rzecz ochrony i kształtowania Parku Krajobrazowego Doliny Bobru podporządkowuje się realizacji celów:

- ekologicznych - dla umożliwienia trwałego użytkowania zasobów środowiska przyrodniczego obszaru,
- kulturowych - dla zachowania ciągłości historycznej i harmonii w kształtowaniu istniejących na tym obszarze funkcji,
- społecznych - dla poprawy warunków życia mieszkańców i użytkowników parku, rozwoju turystyki, wypoczynku, a także nauki i dydaktyki.

Zasady osiągnięcia celów kulturowych: zachowanie ciągłości historycznej w rozwoju sieci osadniczej oraz ochrona dóbr kultury wymaga realizacji polityki polegającej na ochronie istniejących zasobów kulturowych i walorów krajobrazowych oraz harmonizowaniu z nimi współczesnej zabudowy.

Rozdział 4.**RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY****4.1. Strategia Gminy Jeżów Sudecki na lata 2015-2025**

Przyjęta Uchwałą Nr XIII/98/2015 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 28 grudnia 2015r. Zgodnie z zawartą w Strategii wizją, gmina Jeżów Sudecki zachowa swój rolniczy charakter, z położeniem nacisku na rozwój wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych, spółek produkcyjnych i usługowych bazujących na produktach lokalnych (np. pszczelarstwo, zielarstwo, zdrowa żywność). Istotnym uzupełnieniem będą rozwinięte funkcje usługowe w tym funkcja turystyczno-rekreacyjna zwłaszcza turystyka całoroczna. Strategia dostrzega zasoby zabytkowe gminy, całkowicie pomijając temat ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Podobnie pozostałe dokumenty o charakterze strategicznym, jak np. Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Jeżów Sudecki w Gminie Jeżów Sudecki.

4.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Jeżów Sudecki i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Załącznik do uchwały nr XXIII/159/2021 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 24 marca 2021. W Studium określono hierarchię celów, wśród których sytuują się:

- wzrost poziomu warunków życia mieszkańców,
- wzrost aktywności gospodarczej,
- wysoka jakość i ochrona środowiska przyrodniczego,

1. Działania wskazane do realizacji w zakresie materialnego dziedzictwa kulturowego obejmują :

- rewitalizację budynków mieszkalnych, użyteczności publicznej oraz obiektów zabytkowych na terenie gminy;
- wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej:
 - strefa „B” ochrony konserwatorskiej dla historycznego układu przestrzennego wsi: Chrośnica, Czernica, Janówek i pñ. części wsi Siedlęcín (rejon ul. Ogrodowej);
 - strefa „W” ochrony archeologicznej dla zachowanych w rejonie góry Stromiec reliktów średniowiecznych kopalń złota;
 - wpisanie do rejestru zabytków otoczenia wieży w Siedlęcínie oraz poszerzenie granic ochrony zespołu pałacowo- folwarcznego w Czernicy.

Proponuje się również objąć ochrona poprzez wpis do rejestru zabytków następujące obiekty:

- Chrośnica, budynki nr: 7, 28, 48, 66, 67, 77a oraz szkołę (nr 55);
- Czernica, budynki nr: 2, 3 (gosp.), 10,12,19, 44, 52, 57, 70, 77, 88, 92, 93, 95, 99, 105, 113, 120, 142, 144, 151 oraz wieżę kościoła ewangelickiego i barokową oficynę przy pałacu;
- Dziwiszów: budynki gospodarcze przy pałacu oraz dawną szkołę ewangelicką z 1801r., dawną szkołę podstawową oraz budynki nr 36, 47, 88, 89, 116, 122;
- Janówek, budynki nr: 6, 11, 24, 29;
- Jeżów Sudecki, budynki: ul. Długa nr: 21, 25, 66 (1748), 126, 139, 141 i ul. Kręta nr 16;
- Płoszczyna, budynki nr: 1/2, 10, 16, 19, 26, 32/33, 35, 38, 53, 63, 83 oraz Dom Ludowy
- Siedlęcín, budynki: ul. Długa nr 18, 24, ul. Górna nr 46, 54, 66 oraz szkoła podstawowa, ul. Ogrodowa nr 30, 31, 32 oraz elektrownie wodne;
- Wrzeszczyn, kompleks elektrowni wodnej i urządzeń hydrotechnicznych.

Studium wyznacza też obszary wymagające skoordynowanych działań rehabilitacyjno-modernizacyjnych obejmujących następujące tereny:

- centralna część wsi Siedlęcín;

- centralna część wsi Czernica;
 - rejon ul. Długiej w Jeżowie Sudeckim.
2. Działania wskazane do realizacji w zakresie dziedzictwa kultury obejmują :
- realizację celów mających na celu pobudzenie i wykreowanie animatorów działających w przestrzeni szeroko pojętej kultury;
 - organizowanie warsztatów, wystaw, koncertów, spotkań, przedsięwzięć kulturalnych bazujących na tradycji, historii dziedzictwie kulturowym regionu;
 - upowszechnianie kultury i wiedzy o regionie, w szczególności wśród dzieci i młodzieży;
3. Działania wskazane do realizacji w zakresie turystyki obejmują:
- utworzenie Parku Kulturowego Lotnictwa na bazie Zakładów Szybowcowych Jeżów Sudecki, Euroregionalnego Centrum Spotkań Gmin Partnerskich, Góry Szybowcowej, lotniska i bazy sportów lotniczych;
 - utworzenie kilku ścieżek dydaktycznych, w tym, po pozostałości parku pałacowego w Dziwiszowie;

Studium kładzie nacisk na walory turystyczne gminy, uwzględnia jej walory przyrodnicze, zaznacza konieczność działań uwzględniających opiekę nad zabytkami. Oceniając stan istniejącej zabudowy na terenie gminy, jako w 50% niezadowalający ze względu na stan techniczny, przewiduje, że w perspektywie 30 lat zdegradowana zabudowa zastąpiona zostanie nową.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Jeżów Sudecki (MPZP) obejmują 90 % powierzchni gminy. Obowiązują:

- Uchwała nr XXX/166/2009 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 2 grudnia 2009r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Jeżów Sudecki.
- Uchwała nr IX/40/2007 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 26 września 2007 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Jeżów Sudecki
- Uchwała nr XXXV/208/2005 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 28 grudnia 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Jeżów Sudecki

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zawierają rozdział dotyczący zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, dóbr kultury współczesnej oraz krajobrazu kulturowego. W stosunku do zaleceń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz do Programu opieki nad zabytkami na lata 2017-2020 pozostają nieaktualne.

1. Wyznaczają strefę „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej wyznaczono dla:
 - zespołów pałacowo-folwarczno-parkowych w Czernicy, Dziwiszowie i Siedlęcinie (wraz z wieżą rycerską),
 - zespołów kościelno-cmentarnych w Chrośnicy, Czernicy, Dziwiszowie, Jeżowie Sudeckim i Siedlęcinie;
2. Wymieniają aktualne obiekty ujęte w rejestrze zabytków (architektura i archeologia);
3. Strefy „B” ochrony konserwatorskiej dla wsi: Chrośnica i Czernica;
4. Strefę obserwacji archeologicznej „OW” - obszar leśny w rejonie Góry Stromiec;
5. Strefę „K” ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje obszar położony na wschód od drogi wojewódzkiej nr 335 w północno-wschodniej części wsi Dziwiszów;
6. Informują iż dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej obowiązują ustalenia sformułowane dla poszczególnych stref oraz szczegółowe zalecenia zawarte w rozdziale mpzp.

Rozdział 5.

CHARAKTERYSTYKA GMINY JEŻÓW SUDECKI

5.1. Położenie administracyjne i geograficzne gminy²

Gmina Jeżów Sudecki położona jest w pld.zach. części województwa dolnośląskiego, w powiecie karkonoskim. Graniczy z gminami: Wleń – od pñ.zach., Świerzawa – od pñ.wsch., Janowice Wlk. – od wsch., z gminami Stara Kamienica i Lubomierz – od zach. oraz z miastem Jelenia Góra - od pld. Administracyjnie gmina składa się z 8 sołectw o zróżnicowanym obszarze i zaludnieniu: Jeżów Sudecki, Chrośnica, Czernica, Dziwiszów, Janówek, Płoszczyna, Siedlęcin, Wrzeszczyn.

Geograficznie obszar gminy przynależy do Sudetów Zachodnich, obejmując swym zasięgiem fragmenty dwóch mocno zróżnicowanych fizjograficznie mezoregionów: północnej części Kotliny Jeleniogórskiej oraz zachodniego pasma Gór Kaczawskich.

W obrębie Kotliny Jeleniogórskiej na terenie gminy można wyróżnić następujące mikroregiony: równoleżnikowe Obniżenie Jeleniej Góry sięgające po Jezioro Pilchowickie (300-350 m n. p. m.), północne fragmenty pagórkowatego obszaru tworzącego Wysoczyznę Rybnicy (od 350m do 500 m n.p.m.) oraz rejon Wzniesień Dziwiszowskich o pagórkowatym charakterze (do wys. ok. 500 m n.p.m.).

Mezoregion Gór Kaczawskich to zachodni Grzbiet składający się z Pasm: Małego oraz częściowo Południowego i Północnego pasma. Są to wyciągnięte, prawie równoleżnikowe grzbiety górskie o wys. 500 – 700m n.p.m. i bardzo intensywnym rozdolnieniu.

Góry Kaczawskie mimo relatywnie niewielkiej wysokości odznaczają się znacznym bogactwem form morfologicznych. Urozmaicona budowa geologiczna łączy się m.in. z występowaniem wielu rodzajów skał. W Dziwiszowie w rejonie Kapeli występuje granit i marmur, złoża barytu z fluorytem – na wsch. zboczach Góry Szybowcowej w Jeżowie Sudeckim, górujące nad Jeżowem Sudeckim wzgórze Stromiec jest zbudowany z piaskowca. W rejonie Jeżowa występują także eksploatowane niegdyś wapienie. W okresach historycznych eksploatowano złoto, srebro, żelazo i surowce skalne.

5.2.Przyrodnicze obszary chronione³

1. Park Krajobrazowy Doliny Bobru obejmuje tereny położone między Jelenią Górą a Lwówkiem Śląskim. Utworzony został w 1989 r. na obszarze 13270 ha (wraz z otuliną 23 670 ha). Główne walory tego obszaru to:

- urozmaicony przebieg Doliny Bobru, zniekształcony na pocz. XX w. przy realizacji kaskady zbiorników wodnych, z największym na Dolnym Śląsku- Jeziorem Pilchowickim;
- duża wartość ekosystemów leśnych, występowanie silnie zróżnicowanych i wzajemnie przenikających się siedlisk leśnych nizinnych, wyżynnych i górskich, z dobrze zachowanymi drzewostanami, często posiadającymi naturalny charakter;
- znaczne nagromadzenie zabytków kultury materialnej o wysokiej klasie, jak np. mieszkalna Wieża Książęca w Siedlęcinie.

2. Specjalny Obszar Ochrony NATURA 2000 Ostoja nad Bobrem obejmuje dolinę rzeki Bóbr między Siedlęcinem a Lwówkiem, obejmuje tereny gmin: Jeżów Sudecki, Lubomierz, Lwówek Śląski, Stara Kamienica i Wleń

² Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, przyjęte uchwałą nr XXIII/159/2021 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 24 marca 2021, s. 16-17

³ Studium, op.cit., s. 45-49

3. Specjalny Obszar Ochrony NATURA 2000 Góra Wapienna: duży kompleks leśny z licznymi wyrobiskami po dawnych kamieniołomach wapienia (XVIII-XIX); fragmenty żyznej buczyny sudeckiej z wielogatunkowym runem; gatunki chronione: kruszczyk szerokolistny, marzanka wonna, kopytnik, wawrzynek wilczełyko, konwalia majowa, pierwiosnka wyniosła;

4. Specjalny Obszar Ochrony NATURA 2000 Góry i Pogórze Kaczawskie (gminy Jeżów Sudecki, Bolków, Świerzawa i Paszowice) - łączy elementy przyrodnicze i kulturowe, jeden z najlepiej zachowanych obszarów Sudetów Zachodnich.

Wskazane do objęcia ochroną:

1. Lasy między Płoszczyną a Czernicą: z fragmentami zbiorowisk buczyny, grądów i lasów łągowych, wielogatunkowe runo, w tym rośliny chronione: śnieżyca wiosenna, śnieżyczka przebiśnieg, bluszcz, kopytnik, marzanka wonna; proponowana forma ochrony - rezerwat;

2. Jaworzyna górska między Czernicą i Janówkiem: fragmenty zbiorowisk buczyny z jaworzyną górską z obfitym występowaniem miesięcznicy rocznej; rośliny chronione: konwalia majowa, marzanka wonna, bluszcz;

3. Dolina potoku na zach. od Dziwiszowa: zbiorowiska łąkowe i fragmenty zbiorowisk leśnych z obfitym występowaniem storczyka szerokolistnego; proponowana forma ochrony - użytek ekologiczny;

4. Górna część doliny potoku Ochotnica między Płoszczyną i Dziwiszowem - rozległe łąki o różnym stopniu wilgotności z licznymi zakrzaczeniami; gatunki ptaków: derkacz, przepiórka, pokrzewka jarzębata, gąsiorek, turkawka, świerszczak, świergotek łąkowy, paszkot;

5. Dolina Potoku Chrośnickiego od Chrośnicy do Czernicy Górnej - mało przekształcona dolina, z zachowanym naturalnym układem biotopów; gatunki ptaków: bocian czarny, siniak, turkawka, trzmiełojad, krogulec, paszkot, kruk, pliszka górska, świerszczak, strumieniówka, świergotek łąkowy;

6. Kompleks łąkowo-stawowy na zach. od Jeżowa - dolina z wilgotnymi łąkami; gatunki ptaków: zimorodek, łabędź niemy, sieweczka rzeczna, strumieniówka, kłaskawa, świergotek łąkowy, krogulec;

Na terenie gminy występuje 31 gatunków ssaków (oprócz nietoperzy), co stanowi wynik świadczący o zadowalającym stanie środowiska przyrodniczego gminy. Do najliczniej występujących gatunków chronionych należą ryjówkowate: jeż, kret, wiewiórka, gronostaj, łasica i wydra.

5.3. Turystyka

Gmina Jeżów Sudecki posiada doskonałe warunki do rozwoju turystyki. Są to: atrakcyjny układ elementów środowiska geograficznego, warunki przyrodnicze i akweny, atrakcyjne obiekty zabytkowe. Jednak istnieją niedobory w zakresie odpowiedniej infrastruktury turystycznej i paraturystycznej. Zróżnicowane ukształtowanie obszaru gminy sprzyja uprawianiu turystyki pieszej i rowerowej. Przez gminę przebiegają szlaki turystyczne o różnych stopniach trudności przejścia. Prowadzą one m.in. przez obszar Parku Krajobrazowego Doliny Bobru i Góry Kaczawskie. Na ich trasach znajduje się wiele ważnych obiektów kultury materialnej oraz szybowisko i Góra Szybowcowa.

Jeżów Sudecki jest, znanym od lat, miejscem dla uprawiania sportów szybowcowych oraz lotniarstwa. Na uwagę zasługują także Ośrodek Rekreacyjny Jazdy Konnej „Stajnia ERY” w Czernicy oraz Stadnina Koni w Dziwiszowie. Między Chrośnicą a Dziwiszowem, na płn. stoku Łysej Góry znajduje się Mikrostacja Sportów Zimowych „Aesculap” z wyciągami i atrakcyjnymi trasami zjazdowymi o zróżnicowanym stopniu trudności oraz możliwością naśnieżania stoku.

Kompleksem terenów o znacznych walorach przyrodniczo-krajobrazowych jest obszar Wzgórz Dziwiszowskich. Z uwagi na swoje bezpośrednie sąsiedztwo z Zabobrzem – największą mieszkaniową dzielnicą Jeleniej Góry, stanowi atrakcyjny obszar wypoczynkowo-spacerowy dla mieszkańców miasta, będąc naturalnym zapleczem dla codziennej i weekendowej rekreacji.

Na terenie gminy Jeżów Sudeckich organizowanych jest kilka imprez cyklicznych, które mają duży wpływ na popularyzację regionu i podniesienie walorów turystycznych. W większości są to zawody sportowe.

5.4. Zarys historii gminy Jeżów Sudecki

Najstarsze dzieje terenu gminy pozostają nieznane z powodu niewielkiej ilości badań archeologicznych. Z Dziwiszowa pochodzi niewielki ślad pobytu ludzi w okresie epoki kamienia – znalezisko luźne. Od poł. VII w. Dolny Śląsk znalazł się w zasięgu ekspansji słowiańskiej. Wg późniejszych źródeł historycznych tereny nad rzeką Bóbr, a więc tereny gminy, zamieszkiwali Bobrzanie. Również przynależność państwowa tych ziem we wczesnym średniowieczu pozostaje w sferze hipotez. Okres wczesnopiastowski nie unicestwił struktur plemiennych, niemniej władza wojskowa i administracyjna nad rozproszonymi ośrodkami plemiennymi została zcentralizowana, powstały liczne warownie ziemne (grodziska). Kotlina Jeleniogórska należała do Państwa Piastów w latach 990–1138, tj. do czasów rozbitcia dzielnicowego.

Po śmierci Bolesława Krzywoustego Śląsk przypadł księciu Władysławowi II Wygnącowi. W 1201 r. władzę przejął Bolesław I Wysoki, po którym nastąpił Henryk I Brodaty. Rządy Henryków były okresem wzmożonego osadnictwa niemieckiego i związanego z nim gwałtownego wzrostu liczby ludności, powstawania miast i wiosek na prawie niemieckim i wzrostu gospodarczego. Kres rozwojowi położył najazd Mongołów, związane z nim wyludnienie oraz śmierć Henryka II w bitwie pod Legnicą.

W 1392 r. niezależne księstwo śląskie stało się księstwem dziedzicznym czeskich Luksemburgów. W XV w. dzielnica mocno ucierpiała w wyniku najazdów husytów, w 1469 r. Śląsk opanował Maciej Korwin, król Węgier. Po jego śmierci w 1490 r. książęta śląscy wyrazili zgodę na uznanie swoim panem Władysława Jagiellończyka. Po śmierci Ludwika Jagiellończyka w 1526 r. Śląsk, wraz z całym Królestwem Czech, dostał się pod władzę dynastii Habsburgów.

Od pocz. XVI w. datują się dzieje reformacji, która odniosła sukces wypierając katolicyzm. Doprowadziło to do pojawienia się sporów konfesyjnych pomiędzy - będącym ostoją katolicyzmu - panującym domem Habsburgów a ludnością prowincji. Szczególnie silnie tereny ucierpiały w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648), niszczone zarówno przez wojska cesarskie, jak i protestanckie i szwedzkie. W wyniku I wojny śląskiej, w 1742 r. region stał się własnością Królestwa Prus. Wojny przyniosły straty wśród ludności Śląska, szacowane na około 20% mieszkańców.

W XIX w. doszło do szybkiego rozwoju ekonomicznego i przemysłowego prowincji. W 1871 r. Śląsk stał się częścią Cesarstwa Niemieckiego, pozostawał w ramach Prus, jako prowincja dzieląca się na rejencje: legnicką, wrocławską i opolską.

5.4.1. Zarys historii wsi

W ramach podziałów dzielnicowych terytorium obecnej gminy Jeżów Sudecki znalazło się w obrębie księstwa jaworskiego, potem świdnicko – jaworskiego (1290-1741). Po zaanektowaniu Śląska przez Prusy weszło w skład Prowincji Śląskiej podzielonej na dwa departamenty kameralne ze stolicami we Wrocławiu i Głogowie, od 1809 r. - w Legnicy. W 1815 r., w miejsce dawnych departamentów wprowadzono rejencje, a te dzieliły się na powiaty. Ziemie gminy Jeżów Sudecki znalazły się w rejencji legnickiej i pozostały w jej obrębie do 1945 r.

Przy podziale administracyjnym w 1945 r. powstały gromady: Jeżów Sudecki (z wsiami Jeżów Sudecki, Płoszczyna) i Siedlęcín (wsie Siedlęcín i Wrzeszczyn, które w końcu lat 50. XX w. przyłączono do gromady Jeżów Sudecki) oraz Dziwiszów (z wsiami Dziwiszów, Chrośnica) i Czernica (obejmująca m. innymi Janówek). Przy kolejnym podziale administracyjnym kraju w 1973 r. gmina Jeżów Sudecki uzyskała aktualny obszar

W minionych wiekach miejscowości obecnej gminy Jeżów Sudecki nie tworzyły wspólnego organizmu administracyjnego. Wsie Chrośnica, Czernica, Dziwiszów Janówek, Płoszczyna i Siedlęcín stanowiły posiadłości rycerskie, natomiast Jeżów Sudecki stanowił własność Jeleniej Góry.

CHROŚNICA - niewielka wieś w górnej części doliny Chrośnickiego Potoku, pomiędzy masywem Okola i Wywołańcem - od pn.wsch. i pn., a Łysą Górą i Chrośnickimi Kopami w Grzbiecie Południowym - od pd. i pd. zach. Zabudowania ciągną się na długości około 2,6 km, w głębokiej dolinie. We wsi zachował się jeden z największych i najcenniejszych zespołów budownictwa z XVIII w. – pocz. XX w. oraz pierwotny układ ruralistyczny.

Wieś wzmiankowana jest po raz pierwszy w 1305 r., jako Ludwigsdorf. W 1660 r. jej właścicielem był Sigmund F. Packisch, w 1672 r. - M. von Schweiniz z Biedrzychowic. W XVII w, związana była z majątkiem w Bystrzycy: w 1677 i 1687 r. wymieniany jest J. Ch. von Schweiniz z Bystrzycy, w 1750 r. - D. Ch. von Schweinitz, w 1765 r. – von Winkler.

W 1742 r. wzniesiono ewangelicki dom modlitw i ustanowiono parafię katolicką - Chrośnica była dwuwyznaniowa. W 1765 r. mieszkało tu 20 kmieci, 17 zagrodników, 92 chałupników, 29 wolnych ludzi i 29 rzemieślników, głównie tkaczy. W 1786 r. we wsi znajdowały się dwa kościoły, dwie plebanie i dwie szkoły (katolicka i ewangelicka), a wśród mieszkańców było 20 kmieci, 75 zagrodników i 52 chałupników. W pocz. XIX w. wymieniane są też: folwark i młyn wodny, a wśród mieszkańców: 29 kmieci, 69 zagrodników i 18 chałupników.

W 1825 r. Chrośnica wchodziła w skład dóbr klucza w Gródku Wleńskim, posiadaczem dóbr był Henrich Gottlob Grocke, wymieniany też w 1840 i 1870 r. Wieś liczyła 152 domy, dwa kościoły, działała tu szkoła ewangelicka, tartak, dwa młyny wodne, pracowało 12 warsztatów tkackich; w 1870 r. ponadto istniała gorzelnia z browarem i trzy wyszynki, wśród mieszkańców było 6 handlarzy, 22 różnych rzemieślników, ponadto 19 warsztatów tkających bawełnę i 6 tkających wełnę. Od poł. XIX w. Chrośnica przekształciła się w małe letnisko. Popularnością cieszył się na szlak turystyczny prowadzący na Okole, uchodzące za największą atrakcję turystyczną i najwspanialszy punkt widokowy w Górach Kaczawskich. W końcu XIX w. zaczął zaznaczać się stopniowy proces wyludniania wsi.

Wg niepewnych informacji podczas II Wojny Światowej istniał tu mały obóz jeniecki, w którym więziono Francuzów. Część z nich zmarła i została pochowana na cmentarzu koło kościoła. Po II wojnie światowej osiedli tu przesiedleńcy z terenów Podhala, Tarnowa. Mszany Dolnej i okolic Lwowa.

CZERNICA - jedna z największych wsi Gór Kaczawskich, rozlokowana na długości ok. 5 km, w krętej dolinie Chrośnickiego Potoku i jego dopływu - Ochotnicy, rozcinającej pasma Grzbietu Zachodniego. Wieś od pd. ujmują góra Skowron, od wsch. - Czernicka Góra w masywie Chrośnickich Kop, od pn. - pofałdowana wierzchowina Grzbietu Południowego. Wieś zachowała pierwotny układ ruralistyczny, ponadto posiada wybitne walory krajobrazowe i krajoznawcze.

Czernica pierwszy raz wzmiankowana jest jako Langenow w 1305 r. w Księdze Uposażeń Biskupstwa Wrocławskiego. Zachowała się niepotwierdzona informacja o jej lokacji w 1273 r. W dokumencie z 1399 r. wymieniony jest miejscowy proboszcz. W XV w. w Czernicy i okolicy prowadzono poszukiwania złota i srebra, z nasileniem prac ok. 1470 r.

W XIV-XVI w. wieś była własnością rodzin von Bantsch, von Kittlitz, potem von Seidlitz i od 1543 r. - von Schaffgotsch. W XIV w. istniał tu zameczek, w którego miejscu, w 1543 r. Schaffgotschowie wzniesli dwór obronny. W tym czasie Czernica była silnym ośrodkiem

protestantyzmu. Słynna jest dysputa teologiczna prowadzona 12.05.1574 między znanym pastorem Mathiasem Flacusem Illyricusem z Magdeburga a Jacobem Colerusem z Zagrodna, wspieranym przez okolicznych pastorów. Od 1598 r. wieś stanowiła własność i siedzibę rodziny von Lest. W latach 1743-44 wzniesiono kościół ewangelicki, w 1756 r. - kantorówkę.

Okolo poł. XVIII w. wieś podzielono na część dolną i większą górną. W 1756 r. majątkiem w Czernicy Górnej władała rodzina von Schweintz, mieszkało tu 26 kmieci, 17 zagrodników i 86 chałupników, wśród nich 22 rzemieślników. Mniejsza Czernica Dolna była w rękach hr. von Kottulinsky, mieszkało tu 18 kmieci, 9 zagrodników i 79 chałupników, wśród nich 7 rzemieślników. W 1780 r. zbudowano szkołę ewangelicką.

W 1786 r. w górnej części wsi wymieniano 2 kościoły, 2 plebanie i szkoły katolicką i ewangelicką, 2 folwarki, 2 młyny wodne, a wśród mieszkańców było 28 kmieci, 22 zagrodników i 81 chałupników. W części dolnej działał młyn wodny, wśród mieszkańców było 18 kmieci, 9 zagrodników i 60 chałupników.

W 1787 r. Czernica Górna drogą dziedziczenia dostała się w ręce rodziny von Förster z Iwin k. Bolesławca. W 1825 r. były tu 142 domy, dwór zwany starym zamkiem i pałac z folwarkiem, 2 kościoły, 2 szkoły, 2 młyny wodne i wapiennik. W 1840 r. wymieniano ponadto 2 młyny wodne o 4 kołach, młyn o napędzie konnym, tartak, browar, gorzelnię i 5 gospód. Wśród mieszkańców było 170 prządków, 4 tkaczy płótna i 25 innych rzemieślników. W 1861 r. majątek kupił radca kameralny, potem tajny radca handlowy Leopold Schoeller von Dürren. W 1870 r. w pałacu rezydował pełnomocnik, od 1892 r. majątkiem władała córka Adela, żona Friedricha von Klitzing-Schierokau.

W 1825 r. Czernica Dolna należała do hr. Theresy von Hoyos und Sprinzenstein. Było tu 89 domów, szkoła ewangelicka z nauczycielem i młyn wodny, zaś w 1840 r. dodatkowo: 2 gospody, wapiennik i kamieniołom piaskowca, w którym wyrabiano kamienie młyńskie. Wśród mieszkańców było 165 prządków i 13 rzemieślników. W 1892 r. majątek był nieobsadzony.

W 2 poł. XIX w. wieś zyskała popularność wśród turystów dzięki trasie z Wlenia do Jeleniej Góry przez Jeżów Sudecki lub Siedlęcin.

DZIWISZÓW - duża wieś ciągnąca się wzdłuż górnego i środkowego biegu Złotuchy. Jej zabudowania wznoszą się od dna Kotliny Jeleniogórskiej na wysokości ok. 390 m - pod Widok (610 m n.p.m.) w Grzbiecie Południowym - na dł. ok. 5 km długości. Od zach. wieś osłaniają wzniesienia: Polna, Skiba, Leśna i Łysa Góra, od wsch. - Ulina, szczyt po którego pd.zach. zboczu wspina się serpentyną szosa nr 365. Ze szczytu Uliny rozciąga się najbardziej znany i popularny widok na Kotlinę Jeleniogórską; na przełomie XIX/XX w. istniał tu punkt widokowy i pawilon RGV. W czasach historycznych we wsi wydobywano rudy miedzi (kopalnia „Klärner”), złoto w korycie Złotuchy, marmur na Kapeli, zieleńce i metadiabazy w pobliżu. W znacznym stopniu zachował się dawny układ ruralistyczny, wiele budynków z k. XVIII w. i XIX w., kilka z XVII w.

Wieś wzmiankowana jest w 1255 r. jako Berwisdorf. W XV w. w okolicy wydobywano złoto. W czasie reformacji mieszkańcy w większości przeszli na protestantyzm przejmując - do 1653 r., katolicki kościół. W 1622 r. część wsi została spalona przez Lisowczyków w odwecie za nieudaną próbę zdobycia Jeleniej Góry.

Położony w pobliżu miasta, przy ruchliwej drodze Dziwiszów rozwijał się szybko, w XVIII w. stanowił jedną z większych wsi w okolicy. Do 1737 r. znajdował się w rękach rodziny von Bakisch, w 1738 r., jako właściciel wymieniany jest Christian Mentzel, po którego śmierci wieś odziedziczyły córki i ich mężowie: w 1765 r. w Dziwiszowie Dolnym wymieniany jest radca handlowy Thomman, zaś w Dziwiszowie Górnym – radca handlowy Jäger. W 1785 r. obie części wsi należały do wdów po wspomnianych radcach – siostrach z domu Menzel. Dziwiszów podzielił się na dwie części.

Od 1739 r. datuje się wydobywanie rud miedzi. W l. 1748-1749 powstał ewangelicki dom modlitw, w 1752 r. zastąpiony murowanym kościołem. W 1765 r. w Dziwiszowie Dolnym mieszkało

15 kmieci, 24 zagrodników i 93 chałupników, w tym 40 rzemieślników. W Dziwiszowie Górnym: 20 kmieci, 16 zagrodników i 86 chałupników, w tym 31 rzemieślników, w większości tkaczy. W 1785 r. w dolnej części wsi wymieniane są kościoły: katolicki i ewangelicki, plebania ewangelicka, szkoły: katolicka i ewangelicka, folwark oraz młyn wodny; wśród mieszkańców było 15 kmieci, 59 zagrodników i 43 chałupników. W Dziwiszowie Górnym górnej znajdowały się dwa folwarki, wiatrak i młyn wodny, a mieszkało 20 kmieci, 38 zagrodników i 42 chałupników.

Pocz. XIX w. przyniósł szybki rozwój miejscowości dzięki górnictwu miedzi, rud ołowiu i srebra. W 1818 r. właścicielem całej wsi był królewski komisarz ds. poboru i policji Karl Thomann. W 1825 r. istniał tu urząd celny - droga przez wieś była ruchliwym traktem pocztowym z gospodą na Kapeli. W Dziwiszowie Dolnym stały 142 domy, pałac z folwarkiem, kościół katolicki, ewangelicki dom modlitw i szkoła ewangelicka z pomocnikiem nauczyciela oraz browar, młyn wodny i wapiennik; pracowało tu 71 krosien tkackich. W Dziwiszowie Górnym było 106 domów, pomocnicza szkoła ewangelicka i młyn wodny; pracowały 74 krosna, wśród rzemieślników było 2 garbarzy.

W 1840 r. i w 1870 r. obie części wsi należały do Tschörtnera, zarząd dóbr mieścił się w pałacu w Dziwiszowie Dolnym. W całej wsi było 241 domów, pojawił się browar przy folwarku i kamieniołom. Było też 69 warsztatów tkackich, a wśród mieszkańców 51 różnych rzemieślników i 11 handlarzy. W 1886 r. majątek nabył doradca finansowy Bossa, zaś w 1916 - Maria von Kramsta ze Świebodzic, właścicielka dominium w Morowie (gmina Żarów), której potomkowie (von Kramsta-Wietershaim) zarządzali dobrami do 1945 r. Marie von Kramsta znana była z aktywnej działalności gospodarczej i charytatywnej. Doprowadziła do podniesienia poziomu kultury rolnej, finansowała budowę oraz działalność szkół, kościołów.

W 2 poł. XIX w. we wsi intensywnie rozwijał się ruch turystyczny. Największą atrakcją była, położona po sąsiedzku, Kapela - góra znana z pięknych widoków, kamieniołomu marmurów i gospody z ogrodem różanym i kolumnadą. Turystom polecano browar oraz park pałacowy. W latach 1905-21 istniała tu sekcja RGV i klub sportowy. Rozpoczęła też działalność niewielka fabryka części do maszyn oraz poczta z połączeniem telegraficznym. Turystom polecano pomnik wojny 1813 r. i pomnik ofiar I wojny światowej ufundowany na Ulinie, gdzie była też altana widokowa. W okresie międzywojennym działało tu 5 gospód, nie licząc Kapeli, w tym stara karczma i browar.

Po II wojnie światowej nowymi mieszkańcami zostali przesiedleńcy z Podhala, Tarnowa oraz okolic Lwowa - głównie ludność wiejska zajmująca się uprawą roli. Działała fabryka maszyn i części rolniczych. W zabudowaniach pałacowych ulokowano PGR, potem stadninę koni, wreszcie zakład rolny kombinatu w Siedlęcinie.

JANÓWEK - malowniczo położona, zróżnicowana wysokościowo wieś w wąskiej, głębokiej dolinie Chrośnickiego Potoku, między pn. podnóżem Chrośnickich Kop a Babińcem, Skałami i Rogatką - na pd., na których stokach rozlokowało się kilka gospodarstw. Wieś zachowała pierwotny układ zabudowy oraz komplet budynków z końca XVIII w. i głównie z XIX w.

Pierwsza wzmianka o Janówku pochodzi z lat 1588-89 i dotyczy buntu chłopów w Iohnsdorff, wywołanego przez wędrownych kaznodziei ewangelickich. W okresie wojny 30-letniej wieś należała do parafii w Rząśniku, którego właścicielem był wówczas hr. Johann Fryderyk von Nimpsch. W 1726 r. wymieniany jest majątek w Janówku, którego właścicielem w 1765 r. był Fr. Kahlin. Istniała też pozafolwarczna część wsi. Wśród mieszkańców było 12 kmieci, 13 zagrodników i 50 chałupników, w tym 13 rzemieślników, głównie tkaczy. W 1786 r. Janówek wchodził w skład dóbr hrabiów von Schweintz. Były tu dwa młyny wodne, mieszkało 13 kmieci, 39 zagrodników i 13 chałupników.

W 1825 r. w Janówku wymieniano dziedziczne sołectwo w rękach Christiana F. Helda. Znajdowało się tu 66 domów, szkoła ewangelicka obsługiwana przez nauczyciela z Rząśnika,

folwark, tartak, olejarnia, dwa młyny wodne. Wśród mieszkańców było 3 tkaczy chałupników. W 1840 r. sołectwo stanowiło własność płk. Hoffmanna i Amalie Henriette z domu Held. Wieś rozwinęła się o browar i dwie gorzelnie oraz dwa szynki. Wśród mieszkańców było 4 handlarzy i 11 tkaczy. W 1870 r. właścicielem majątku w Janówku był por. Müller.

JEŻÓW SUDECKI - wieś w pd. części położona na prawie płaskim obszarze pradoliny Bobru, w części pn. wspina się doliną potoku Szumiąca na pd. zbocze Stromca - na wys. 345-561 m n.p.m. W górnej części zabudowę osłania Srebrna Góra - od zach. i Szybowisko - od wsch. W okresie historycznym rozwijało się tu górnictwo złota i srebra, wieś miała charakter rolniczo-usługowy, w końcu XIX - pocz. XX w. również letniskowy.

Jeżów wzmiankowany jest w 1299 r. w dokumencie dotyczącym zezwolenia dla Seyfrida z Wojanowa na założenie nowego młyna w Jeleniej Górze i zobowiązującym mieszkańców Jeżowa do korzystania wyłącznie z niego. W 1 poł. XIV w. osada wchodziła w skład lenna zamkowego Jeleniej Góry. Dochody z niej w 1345 r. książę jaworski Henryk odstąpił Konradowi von Cauer, w tymże roku nadał folwark w Jeżowie niejakiemu Kunratowi. W 1355 r. Jeżów Sudecki został wymieniony w obrębie okręgu sądowego Jeleniej Góry. W 1504 lub 1506 r. kupiła wieś rada miejska Jeleniej Góry.

W 1 poł. XIV w. książę świdnicko-jaworski Bolko II sprowadził do Jeżowa górników z Saksonii w celu wydobywania złota - co spowodowało sprzeciw chłopów, którym niszczyli pola. W 1488 r. Urząd Górnictwa w Świdnicy nadał przywilej górniczy mieszczaninowi z Jeleniej Góry; w 1492 r. roboty prowadziła rada miasta. W 1498 r. istniała tu kopalnia złota, w 1515 r. zbudowano płuczkarnię. Wydobywanie prowadzono przez cały XVI w. W 1569 r. miasto odstąpiło prawa górnicze Franzowi Fröhlichowi, część udziałów zachowując dla siebie. W 1594 r. kopalnię zamknięto. Jeszcze w 1696 r. założono gwarectwo, ale górnictwo złota już się nie odrodziło.

Znaczny rozwój wsi nastąpił w XVIII w. Powstała jej dolna część - Nowy Jeżów. W 1726r. mieszkało tu: 31 kmieci, 25 zagrodników i aż 319 chałupników, wśród nich 68 rzemieślników, głównie tkaczy, ale wieś pozostawała osadą rolniczą - zapleczem żywnościowym miasta. Koniec XVIII i pocz. XIX w. to okres wystąpień chłopów. W latach 1803-04 wybuchł bunt przeciw wymiarowi pańszczyzny. Sprowadzone wojsko spacyfikowało wieś, ale ostatecznie wymiar pańszczyzny uległ zmniejszeniu. W okresie wojen napoleońskich, 22 .08. 1813r., koło wsi doszło do potyczki, w której poległo 3 Kozaków w walce z oddziałem 40 - 50 ułanów saskich.

W XIX w. dolna część Jeżowa została wchłonięta przez miasto. W 1825 r. wieś liczyła 275 domów. Prawie wszyscy mieszkańcy byli ewangelikami, korzystali z kościoła w Jeleniej Górze. Kościół katolicki pełnił rolę kaplicy cmentarnej. Czynnych było 188 warsztatów tkackich, a na Stromcu okresowo działała kopalnia niejakiego Klärnera - w likwidacji. W 1840 r. wieś liczyła 271 domów, 4 gospody. Większość mieszkańców zajmowała się tkactwem, działało 60 krosien bawełnianych i 215 lnianych, ponadto było 24 innych rzemieślników.

W 2 poł. XIX w. Jeżów stał się popularnym letniskiem. W 1889 r. powstała tu sekcja turystyczna, działały 3 lub 4 gospody, w tym gospoda „Schweizerei”, znana z produkcji własnego alkoholu. W okresie międzywojennym działało 7 gospód z około 30 miejscami noclegowymi. W 1906r. przeprowadzono linię kolejową z Jeleniej Góry do Lwówka Śląskiego, powstała mała stacja kolejowa. Przed II wojną światową w Jeżowie istniała muzealna izba tkacka, w której odbywały się kiermasze z tańcami.

W 1924r. założono Szkołę Szybowcową i zakłady naprawcze. W 1929r. na Szybowisku zbudowano hangar. Równocześnie podjęto produkcję szybowców szkolnych i wyczynowych. Podczas wojny przy warsztatach działał od 1941 r. niewielki obóz pracy, w którym zatrudniano ok. 40 jeńców francuskich ze Stalagu VIIA w Zgorzelcu. Od 1945 r. szkoła szybowcowa podjęła szkolenia, w warsztatach zaczęto remonty szybowców, które tu pozostały. Utworzono Przedsiębiorstwo Doświadczalno – Produkcyjne Szybowców, które stanowiło filię zakładu

w Bielsko-Białej. W 1947r. w warsztatach uruchomiono produkcję polskiego szybowca treningowego „Jeżyk”. Po 1950 r. szkołę formalnie zlikwidowano, a loty szybowców przeniesiono na lotnisko do Jeleniej Góry.

PŁOSZCZYNA - położona w górnej części doliny Ochotnicy, między masywem Chrośnickich Kop - na pn. i pn.wsch., a Stromcem i Szybowiskiem - na na pd.wsch. Okruszcowane formacje skalne Stromca i Szybowiska stanowiły podstawę dawnego górnictwa złota i srebra. Pod Przełęczą Chrośnicką zachowane są ślady dawnego grodziska z XIV w. - zapewne osada powiązana z łowiectwem, niezwiązana bezpośrednio z powstaniem wsi.

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1305 r. i dotyczy górnictwa złota. Wydobywanie prowadzono było w okresie 2 poł. XIII w. - 1 poł. XIV w.

Płoszczyna związana była z dobrami w Czernicy Górnej i należała do kolejnych jej posiadaczy. Do wojny 30-letniej były to kolejno rodziny von Zedlitz, von Schaffgotsch, von Lest i von Schweiniz. W 1765 r. mieszkało tu 15 kmieci, 8 zagrodników i 78 chałupników oraz 13 rzemieślników. W 1786 r. wymieniano folwark, szkołę ewangelicką i młyn wodny, a mieszkało tu 16 kmieci, 30 zagrodników i 64 chałupników - głównie tkacze. Szczytowy rozwój Płoszczyny miał miejsce w 1 poł. XIX wieku, potem nastąpił stopniowy spadek liczby ludności. W 1825 r. i 1849 r., jako właściciel wymieniany jest Ernest F. von Föster. Płoszczyna liczyła wówczas 138 domów, była tu szkoła ewangelicka z nauczycielem, młyn wodny i tkalnia woali. Do wsi należała osada Scheibe (Płoszczynka). W 1840 r. wymienna jest szkoła ewangelicka w Płoszczynce i 4 gospody. Wśród mieszkańców było aż 180 przadków, 19 rzemieślników różnych branż i 11 handlarzy.

W 1863 r. majątek w Płoszczynie należał do radcy handlowego Schöllera von Dürren, w rękach chłopów pozostawało 1.800 morgów. Po upadku tkactwa chałupniczego wieś znacznie się wyludniła. Po 1945 r. Płoszczyna zasiedlona została przez osadników ze wschodu.

SIEDŁĘCIN - długa wieś położona w poprzek doliny Bobru. Pn. jej część ciągnie się wzdłuż potoku Wapienna, na zboczu Grzbietu Małego sięgając podnóży wzgórza Wapienna. Część pd., znacznie krótsza, wspina się doliną bezimiennego potoku na szerokie siodło, na którym leżą domy Łapiguza - na Wysoczyźnie Rybnickiej. Do Siedłęcina należą zabudowania Polskiego Młyna (podnóże Gap) i schronisko Perła Zachodu. Przez wieś wiedzie linia kolejowa do Lwówka, w pobliżu - dwie ruchliwe szosy: Jelenia Góra – Lwówek Śląski (nr 297) i do Zgorzelca (356). Miejscowość leży w obrębie Parku Krajobrazowego Doliny Bobru i w jego otulinie. W okresie historycznym działały tu kamieniołomy (wyrobiska na Wapiennej, Lipniku i Siedlęcince). Wieś zachowała pierwotny układ łańcuchówki, wzbogaconej i rozbudowanej, z bogatym zespołem zabytkowej zabudowy.

Siedlęcin powstał 2 poł. XIII w., jako wieś lokacyjna, a jej zasadźcą był Rudger. W 1305 r. wzmiankowany jest bogato uposażony kościół. W latach 1313-15, z inicjatywy księcia Henryka I Jaworskiego, wzniesiono kamienną wieżę mieszkalną. Wokół wieży rozciągała się fosa i kamienny mur obronny o wysokości ok. 4 m, zburzony go w l. 40. XIX w.

W latach 1521-1945 Siedlęcin był w rękach rodziny von Schaffgotsch. W 1528 r. kościół i szkoła parafialna przejęte zostały przez ewangelików (do 1653 r.). Wieś mocno ucierpiała podczas wojny 30-letniej, spustoszona przez lisowczyków w listopadzie 1622 r. Po wojnie stała się znanym ośrodkiem działalności tzw. leśnych kaznodziei, którzy w pobliskim lesie odprawiali tajne nabożeństwa ewangelickie. W 1665 r. wybuchł bunt kmieci, któremu przewodził Friedrich Tiel. Przywódcę uwięziono na Chojniku, bunt upadł, ale w 1656 r. wybuchł ponownie, obejmując cały chojnicki (potem cieplicki) klucz dóbr Schaffgotschów.

W 1742 r. zbudowano drewniany ewangelicki dom modlitw. W 1765 r. we wsi mieszkało 25 kmieci, 78 zagrodników i 98 chałupników, było 41 rzemieślników, głównie tkaczy i 64 tzw. wolnych ludzi. W 1782 r. konsekrowano murowany kościół ewangelicki. W 1786 r. w Siedlęcinnie

były 2 kościoły, 2 plebanie i 2 szkoły: katolicka i ewangelicka, 2 folwarki oraz młyn wodny, a mieszkało 26 kmieci, 184 zagrodników i 38 chałupników.

W pocz. XIX w. majątek w Siedlęcinie podlegał zarządowi dóbr Schaffgotschów w Sobieszowie. W 1825 r. we wsi były 252 budynki, w tym dwór zwany zamkiem, 3 folwarki, 2 kościoły, 2 plebanie, 3 szkoły ewangelickie z nauczycielem i pomocnikiem, szkoła katolicka z nauczycielem, 2 młyny wodne, wapiennik eksploatujący złożę na Wapiennej, pod którą stał tzw. dwór górny oraz 16 warsztatów tkackich. Wieś się rozwijała dzięki przemysłowi.

W 1840 r. w części dworskiej znajdował się zamek, 2 folwarki, browar i gorzelnia oraz 5 domów, a w części gminnej: 252 domy, 2 kościoły, 3 szkoły ewangelickie, szkoła katolicka z nauczycielem, który był równocześnie organistą, 2 młyny wodne o 3 kołach, 20 warsztatów tkackich, z tego 8 wytwarzało cienkie woale, 51 rzemieślników i 10 handlarzy. Do wsi należała kolonia Baude (ob. pñ. część wsi) i kolonia Kalkofen (na pn.wsch. zboczu Wapiennej) z kamieniołomem i wapiennikiem. W 1842 r. powstał drugi piec wapienniczy, działała również cegielnia. Do Siedlęcina należał Łapiguz.

Już w 1 poł. XIX w. Siedlęcin rozwinął się turystycznie. Szlaki piesze i dla powozów wiodły przez Gapy. W 1906r. przez wieś poprowadzono linię kolejową z Jeleniej Góry do Lwówka Śląskiego i zbudowano stację. W l. 20. XX w. utworzono jeziora zaporowe na Bobrze, powstała trasa turystyczna wzdłuż rzeki i schronisko „Perła Zachodu”, co zwiększyło turystyczną atrakcyjność wsi. W pocz. XX w. działały tu 4 gospody, w okresie międzywojennym najpopularniejsze były: „Perła Zachodu”, „Halbe Meile” w Łapiguzie i schronisko młodzieżowe.

Podczas II wojny światowej w okolicy Siedlęcina, na terenie zakładu przemysłowo - maszynowego, istniał obóz jeniecki, w którym przebywało ok. 300 żołnierzy francuskich i angielskich, zatrudnianych w fabryce.

Po wojnie wieś zasiedlili osadnicy z terenów Podhala, Tarnowa, Mszany Dolnej oraz okolic Lwowa. Siedlęcin zachował charakter wsi rolniczo-przemysłowej. Zakłady przemysłowe i elektrownie podjęły produkcję, na ogół zachowując poprzedni profil. Zmiany zaszły w zakładach mechanicznych, które przekształcono w bazę sprzętowo- magazynową przedsiębiorstwa budowlanego. Później uruchomiono wytwórnię prefabrykatów żelbetonowych. Wieś cieszyła się znacznym zainteresowaniem turystów, popularyzował ją m. in. dr Mieczysław Orłowicz, który w latach 1946 - 59 prowadził tędy wszystkie swoje sierpniowe wycieczki.

WRZESZCZYN - niewielka łańcuchowa wieś o rzadkiej zabudowie, rozlokowana po wsch. stronie, prostopadle do doliny Bobru, u podnóża i na zboczu Kowałowych Skał (331 m. n.p.m.) - na pn., z lokalnym wzniesieniem w części pd.zach. (327 m. n.p.m.), od zach. zamknięta korytem rzeki i wąskim jeziorem Wrzeszczyńskim.

Wieś wzmiankowana jest w 1305 r., jako Urlici Villa (może chodzić też o Wojcieszów), później - w 1386r.: Friedrich von Mazenovo zastawił folwark we Wrzeszczynie Hannosowi Neuwenbergenowi. Przez kolejne stulecia osada wchodziła w skład większych posiadłości w Siedlęcinie lub w Barcinku.

W 1726 r. Wrzeszczyn wchodził w obręb majątku w Barcinku. W 1742 r. powstała szkoła ewangelicka. W 1765 r. właścicielem dóbr był Kahl, który również dzierżawił Rybnicę i Nową Kamienicę. We wsi mieszkało 4 kmieci, 13 zagrodników, 3 chałupników, 2 rzemieślników i 25 tzw. wolnych ludzi. W 1786 r. posiadaczem wsi był baron von Rothkirch, właściciel dóbr w Wojanowie. Mieszkało tu 4 kmieci, 32 zagrodników i chałupników, działał młyn wodny. W 1825 r. wieś była w rękach Karla Sigismunda von Rothkirch, właściciela Barcinka. Było tu 46 domów, szkoła ewangelicka z nauczycielem i młyn wodny. W 1840 r. właścicielem był Sigismund Gebhard z Barcinka. Nadal działała szkoła ewangelicka, młyn wodny o 2 kołach i gospoda. Wśród mieszkańców wymieniano 3 rzemieślników i 1 handlarza. W 1870 r. Wrzeszczyn z Barcinkiem należał do kapitana Duttenhofera.

Wybudowanie zapory na Bobrze (1926-1927) i utworzenie Jeziora Wrzeszczyńskiego wzbudziło turystyczne zainteresowanie wsią. Podczas II wojny światowej we Wrzeszczynie i najbliższej okolicy prowadzono bliżej nieokreślone roboty górnicze przy budowie podziemnych fabryk czy sztolni. Liczba mieszkańców znacznie zmalała po 1945 r.

Rozdział 6.

KRAJOBRAZ KULTUROWY – DZIEDZICTWO MATERIALNE

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Podstawy krajobrazu kulturowego wsi gminy Jeżów Sudecki ukształtowała działalność gospodarcza podejmowana przez ich mieszkańców. Podstawową funkcją gminy było i jest rolnictwo oraz drobne usługi, lecz istniejące warunki terenowe i przyrodnicze sprzyjały rozwojowi turystyki w końcu XIX w. - do 1945 r. oraz rekreacji i sportu. Istotne znaczenie ma bliskie sąsiedztwo z Jelenią Górą i oferta kulturalna miasta.

Wsie Jeżów Sudecki, Dziwiszów i Siedlęcín sąsiadują z Kotliną Jeleniogóorską, w XIX w. nazywanej śląskim Elizjum - ze względu na ogromne nasycenie reprezentacyjnymi założeniami pałacowo - parkowo - folwarcznymi. Walory krajobrazowo - kulturowe Kotliny docenione zostały współcześnie - w 2008 r. powstał tu Park Kulturowy Kotliny Jeleniogóorskiej uznany za pomnik historii Polski. Ze zboczy Kapeli górującej nad Dziwiszowem rozciąga się jeden z najpiękniejszych widoków na Kotlinę oraz otaczające ją pasma górskie: Karkonosze i Góry Izerskie, Rudawy Janowickie oraz fragmentarycznie - Góry Kaczawskie. Widok ten miał ogromne znaczenie już w początkowym okresie rozwoju turystyki - w poł. XIX w. Świadczą o tym zapiski w rozmaitych dziennikach podróży, przedwojennych przewodnikach oraz istnienie na Kapeli i położonym na jej pd. Zboczu Dziwiszowie kilku gospód.

Podobnym widokiem delectować się można z niewielkiego placu górskiego lotniska w Jeżowie Sudeckim na Górze Szybowcowej, które rozślawiło imię wsi i gminy. Powstało w 1924 r., a wraz z nim szkoła i warsztaty szybowcowe. Na wzgórzach jeżowskich występują doskonałe warunki nośne - dzięki zjawisku tzw. fali: bardzo wysokie wznoszenie się mas powietrza, które przemieszczając się z południa - zza grzbietów Karkonoszy, gwałtownie opadają po ich stokach, po czym napotykając przeszkodę w postaci Gór Kaczawskich, ponownie wznoszą się bardzo wysoko. Umożliwia to osiągnięcie na szybowcach wysokości przekraczających nawet 10.000 m. Dzisiaj lotnisko funkcjonuje, jako baza sportów lotniczych (szybowce, paragilding) i popularny punkt spacerowy dla mieszkańców Jeleniej Góry i okolicznych wiosek.

Nad Dziwiszowem, Płuszczyną - od pd. i Chrośnicą - od pn. wznosi się Łysa Góra, której walory wykorzystano w XX w. w celach rekreacyjno- sportowych. Obecnie mieści się tu Mikrostacja Sportów Zimowych i Letnich, wokół której powstaje baza turystyczno - noclegowa. Sąsiedni szczyt Kapeli, obfitujący w wiele minerałów, znany jest z kamieniołomów marmuru.

Pozostałe wsie zajmują malownicze tereny Gór Kaczawskich na pn. i zach. od Jeżowa i Dziwiszowa. Prowadzą przez nie liczne szlaki turystyczne do Okola (718 m n.p.m.), najwyższego szczytu Gór Kaczawskich, który wraz z Leśniakiem tworzy rozległy masyw, stanowiący popularny punkt turystyczny. Przed wojną znajdowała się tu wieża widokowa.

Kaczawskie grzbiety górskie tworzą rozległe masywy o urozmaiconej linii i łagodnych zboczach. W wielu miejscach można spotkać skałki zbudowane z różnych minerałów - zlepieńców, piaskowców, łupków, marmurów, zieleńców i innych. W związku z historyczną działalnością górnictw kamieniołomy stały się jednym z istotnych elementów rzeźby terenu.

6.1. Układy ruralistyczne wsi i zabudowa wsi

Wsie gminy Jeżów Sudecki lokowane są w kotlinach górskich przeciętych strumieniami, wzdłuż drogi. Większość z nich charakteryzuje się średniowiecznym pochodzeniem, czytelnym w zachowanym układzie ruralistycznym. Jest to z reguły dobrze rozwinięty łańcuchowy układ osadniczy, w późniejszych stuleciach wzbogacony o nową zabudowę, niezakłócającą pierwotnej dyspozycji przestrzennej wsi. Lepiej zachowane układy ruralistyczne objęte są strefą B ochrony konserwatorskiej: Chrośnica, Czernica. Wskazane jest objęcie strefą B również układu zabudowy Janówka i płn. części wsi Siedlęcín (rejon ul. Ogrodowej).

Charakterystyczne dla wsi gminy są zachowane zespoły budownictwa mieszkalnego i gospodarczego o konstrukcjach ryglowych i murowanych oraz o konstrukcji mieszanej, datowane głównie na XIX w. (Czernica, Chrośnica, Dziwiszów, Płoszczyna), sporadycznie na XVIII (Czernica nr 79, Jeżów Sudecki, ul. Długa 66 - 1748 r.) . Występują też domy o konstrukcji przysłupowej charakterystyczne dla pogranicza śląsko- łżyckiego: Czernica nr, Siedlęcín, Jeżów Sudecki nr 112, 130, Płoszczyna nr 44, 48. Czasem są to domy przysłupowo-ryglowe, gdzie przysłupowa konstrukcja dolnej kondygnacji została obmurowana. Większość zabudowy to budynki murowane pochodzące z XIX w. i I ćw. XX w., niejednokrotnie o znacznych gabarytach.

Budynki w konstrukcji ryglowej w większości prezentują znaczny stopień degradacji lub ulegają przebudowie (pokrycie rygla tynkami, zmiana kształtu otworów, etc.)

Wiejskie budynki użyteczności publicznej to głównie: zjazdy i karczmy (Dziwiszów nr 39 - 1760 r., Jeżów Sudecki nr 78 – karczma sądowa) oraz remizy strażackie (Jeżów Sudecki, Dziwiszów).

Najcenniejszym zabytkiem budownictwa w gminie jest **Dom Gwarków**, ob. budynek gospodarczy ul. Długa 135, Jeżów Sudecki. Wybudowany w 1601 r., jako karczma dla górników kopalń (budynek mieszkalno-gospodarczy) - w czasie intensywnego wydobywania srebra i złota. Uważany za najstarszy drewniany dom na Dolnym Śląsku. Był kilkakrotnie przebudowywany, m. in. w XIX w. oraz remontowany w latach 1962-63.

Dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, nakryty dwuspadowym dachem, krytym pierwotnie gontem, ob. papą. Od płn.zach. przylega parterowy aneks nakryty załamana częścią połaci dachu. Konstrukcja mieszana, parter częściowo murowany z kamienia, w części ryglowy bądź szkieletowy z pionowym odeskowaniem, podobnie jak szczyty budynku. Piętro szachulcowe, o polach tynkowych dekorowanych prostymi, jednobarwnymi motywami rozetowymi wykonanymi w technice pseudo sgraffita. Od strony płn., na wysokości piętra drewniana galeria o pełnej, zdobionej snycerką balustradzie, z pojedynczym biegiem schodów wzdłuż elewacji. W przyziemiu trzy przejazdy bramne zróżnicowanej wielkości, zaopatrzone w proste wrota. Otwory okienne niewielkie, bez oprawy i w większości pozbawione stolarki. Dom znajduje się obecnie w złym stanie technicznym.

6.2. Architektura

6.2.1. Architektura sakralna

Stanowi jeden z najcenniejszych historycznych elementów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Jeżów Sudecki; wszystkie kościoły wpisane są do rejestru zabytków. Przeważają kościoły o metryce średniowiecznej, odznaczające się gotycką formą architektoniczną, w późniejszych okresach lekko przebudowane i doposażone. W większości nie zachowały się

kościół ewangelickie, pierwotnie budowane jako domy modlitwy w nietrwałej konstrukcji ryglowej. Jedynym zachowanym jest murowany, barokowy kościół w Siedlęcinie. Ochrona obejmuje również dawne cmentarze przykościelne w granicach działki. Wszystkie kościoły, na bieżąco remontowane, zachowane są w stanie dobrym.

1. Chrośnica, kościół pw. Św. Jadwigi, cmentarz przykościelny z murem i bramą. Wzmiankowany w 1399 r., obecny pochodzi z ok. poł. XIV w., przebudowany w pocz. XVI w., remontowany w XVIII w., XIX w., 1957, 1979-80 i po 1990. Cmentarz pierwotnie grzebalny, otoczony murem - pocz. XVI w., z bramą z 1786 r.

Kościół murowany z kamienia łamanego, tynkowany. Jednonawowy na rzucie prostokąta, z prosto zamkniętym prezbiterium i zakrystią od pd. Na osi fasady murowana wieża, w narożach umocniona kamiennymi ciosami, w górnej partii - drewniana, nakryta czterospadowym dachem przechodzącym w wysoki (20 m) hełm iglicowy kryty gontem. W ścianie pd. kościoła - piaskowcowe obramienia: ostrołuczny, profilowany portal oraz dwa rozglifione okna; w oknie wsch. - późnogotycki maswerk. Prezbiterium przesklepione krzyżowo, nad nawą strop. We wsch. ścianie - wnęka sakramentarium z obramieniem z piaskowca, zamknięta żelazną kutą kratą.

Cmentarz przykościelny na rzucie owalu, otoczony kamiennym murem wzmocnionym szkarpami. W murze wieży kościoła, w ościeżu bocznego portalu, w murze bramy i przy jej wejściu - zachowany zespół pięciu krzyży pojednania.

2. Czernica, kościół pw. św. Michała Archaniola, z cmentarzem przykościelnym otoczonym murem z bramkami. Kościół z XIII/XIV w., romański, z elementami wczesnogotyckimi, rozbudowany ok. 1520 r. i 1615 -20, kilkakrotnie remontowany. Cmentarz w obecnym kształcie - z XVI w. Kościół posiada nowe tynku, remont kapitalny konstrukcji dachowej i wymianę pokrycia dachowego zrealizowano w 2020 r.

Orientowany kościół jednonawowy z lożą kolatorską od pd., z niższym prostokątnym, oszkarpowanym prezbiterium z dwukondygnacyjną zakrystią - od pd. W fasadzie wieża na rzucie kwadratu, zwieńczona cebulastym hełmem z sygnaturką. Ściany murowane z kamienia, tynkowane, w narożach umocnione ciosami kamiennymi. Zachowane ostrołukowe kamienne portale i otwory okienne z maswerkami. Nawa nakryta stropem kasetonowym (ok.1520 r.), dwuprzęsłowe prezbiterium - sklepieniem krzyżowo- żebrowym ze służkami. Wzdłuż ścian prezbiterium - drewniane empory (ok.1615 r.), na parapetach zdobione 20 obrazami - ilustracjami Biblii pauperum.

Cmentarz na rzucie owalu z prostokątnym aneksem, otoczony kamiennym murem z XVI w. z kamiennymi bramkami. Na terenie cmentarza - kamień morderczy i krzyż pokutny (w murze).

3. Dziwiszów, kościół pw. Św. Wawrzyńca, cmentarz z murem i bramą, wzniesiony w 1 ćw. XV w., przebudowany w XVIII w.; remontowany w pocz. XX w., 1965 r., w latach 1980-81 i 2012 r. Owalny cmentarz przykościelny otoczony murem, z bramą o ostrołukowym prześwicie - XIV w., 2 poł. XIX w. Kościół remontowany w 2010 r. – elewacja i w 2016 – zegar.

Gotycki kościół inkastelowany, orientowany, jednonawowy z niższym, oszkarpowanym, dwuprzęsłowym prezbiterium. Na osi fasady – kwadratowa wieża zwieńczona dwuczłonowym, cebulastym hełmem z prześwitem. Ściany murowane, tynkowane, detal kamienny. Prezbiterium nakryte sklepieniem krzyżowo - żebrowym wspartym na kamiennych służkach, ze zwornikami. Nad nawą strop drewniany. Zachowały się trzy gotyckie i późnogotyckie portale (w ścianach prezbiterium i pd. ścianie nawy) oraz fragment polichromii z XV w. - za ołtarzem.

4. Siedlęcin, kościół pw. Św. Mikołaja, wzniesiony zapewne w pocz. XIV w., wzmiankowany w 1399 r., przebudowany w XVII i XVIII w, remontowany w 1915 i 1958 r. Budynek orientowany, jednonawowy, na rzucie prostokąta, nawa trójprzęsłowa, z węższym i niższym prezbiterium dwuprzęsłowym. W na osi fasady wieża na rzucie kwadratu, zwieńczona drewnianym gankiem nakrytym baniastym hełmem z 1915 r. Od pn. barokowa kaplica z XVIII w.,

od pd. - kamienna kruchta z 1915 r. W prezbiterium sklepienie krzyżowe, w nawie - strop pseudokasetonowy, w kaplicach - kolebki z lunetami. Ściany murowane, tynkowane; naroża kamienne, okna ostrołuczne, zachowane trzy kamienne portale i para okutych drzwi.

Cmentarz przykościelny, 2 poł. XIV w. - na rzucie nieregularnego owalu, otoczony kamiennym, oszkarpowanym murem. Brama od zach. - murowana, tynkowana, przepruta ostrołuczną arkadą; w podłuczu - tympanon; inna brama wykrojona w łuk dwuramienny; obramienia otworów kamienne. Teren cmentarza porasta trawa; do drzwi prowadzi wąska ścieżka. Wśród nasadzeń kilka żywotników. Kilka nagrobków w części pn. i pn.zach. Na cmentarzu kamienne figury śś. Floriana i Leonarda z 1802 r.

5. Jeżów Sudecki, kościół cmentarny pw. Św. Michała Archaniola, cmentarz z murem i bramką. Kościół wzniesiony w 1574 r., XVIII w., remont kapitalny 2010-2013.

Mały kościółek salowy na rzucie prostokąta, z wąską zakrystią od pn., wzdłuż całej długości budynku, nakryty stromym, dwuspadowym dachem z ośmioboczną sygnaturką pośrodku, nakrytą hełmem iglicowym z kulistą sterczyną. Niewyodrębnione w bryle prezbiterium nakryte jest sklepieniem kolebkowym ze stycznymi lunetami. Wzdłuż pn. i zach. ściany nawy biegnie drewniana empora wsparta na drewnianych słupach. Ściany murowane, tynkowane; w fasadzie ostrołuczny portal w kamiennej opasce, w prezbiterium - kamienne biforium. Dach kryty łupkiem, ściany sygnaturki - licowane łupkiem.

Kościół położony jest na czynnym, kolistym cmentarzu otoczonym kamiennym murem, z dwiema bramkami - 2 poł. XVI w. Na terenie cmentarza liczne okazy żywotnika.

6. Siedlęcin, kościół ewangelicki, ob. katolicki parafialny pw. MB Nieustającej Pomocy wzniesiony w latach 1780-82, na miejscu drewnianego. Zbudowany przez mistrza murarskiego Demusa i cieślę Scholza z Jeleniej Góry wg projektu Isemana. Kapitele kolumn - 1832 r.

Jednokondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, nakryty łamanym dachem czterospadowym, z sygnaturką w zwieńczeniu. Murowany, tynkowany, ściany artykułowanie zdwojonymi pilastrami; detal kamienny. Wnętrze salowe, przykryte drewnianą kolebką, z trzema kondygnacjami drewnianych empor wspartych na kolumnach o rzeźbionych głowicach; nad emporami stropy pseudokasetonowe.

6.2.2. Zabytki rezydencjonalne i zespoły folwarczne

1. Siedlęcin, Wieża Książęca jest najcenniejszym zabytkiem gminy. Jest to jeden z najstarszych i najcenniejszych zabytków Dolnego Śląska i jedna z największych wież tego typu w Europie Środkowej. Wzniesiona z inicjatywy Henryka I Jaworskiego w latach 1313- 1315 dla ochrony przeprawy na Bobrze oraz, jako rezydencja myśliwska księcia. Kolejnym właścicielem wieży był książę świdnicki Bolko II Mały. Po jego śmierci wdowa, księżna Agnieszka sprzedała wieżę dworzaninowi Jenchinowi von Redern - w rękach rodziny wieża pozostawała do poł. XV w., w 1732 r. przeszła w posiadanie rodu von Schaffgotsch – do 1945 r.

Wśród licznych przebudów znaczenie miała przebudowa po pożarze w 1575r.: podwyższenie budynku o piętro, wybicie nowych okien, założenie wykuszy latryn na każdej kondygnacji. Zapewne w XVI w. do wieży bramnej dostawiono budynek mieszkalny, w którego ścianie wsch. zawieszono wykusz latrynowy. Najpóźniej w 1. poł. XVII w., pomiędzy tym budynkiem a wieżą, przy jej płd.wsch. narożniku wzniesiono blok kuchenny W 2 poł. XVIII w. dobudowano oficynę, częściowo zasypano fosę, zaś w 1840 r. rozebrano pozostałości murów obronnych. Konserwacje miały miejsce w k. XIX w. i w l. 1880 -90, w latach 2006-2007 oraz w latach 2016-2020.

Zachowany budynek w pełni prezentuje walory architektury gotyckiej. Wzniesiony na rzucie prostokąta, podpiwniczony, czterokondygnacyjny nakryty stromym dachem czterospadowym

krytym gontem. Murowany z kamienia, opaski otworów kamienne. W przyziemiu zachowany gotycki portal, w oknach - fragmenty laskowań. Dwie dolne kondygnacje podzielone są na mniejsze pomieszczenia, w pozostałych – wnętrza jednoprzestrzenne. Zachowanie oryginalne stropy belkowe.

W zespole wieży znajduje się oficyna: dwukondygnacyjna, nakryta dwuspadowym dachem ze wschodnim naczółkiem, krytym gontem. Ściany murowane, tynkowane. W przyziemiu przelotowa sień.

Od pld. do zespołu wieży przylega rozległy, prostokątny dziedziniec, ujęty budynkami gospodarczymi w zwartej zabudowie, z wjazdem od pld.- w kamiennym murze. Budynki parterowe, murowane, tynkowane, nakryte wysokimi, dwuspadowymi dachami. Budynki w pierzei zach. w większości pozbawione dachu. Przed oficyną wieży – lipa sądowa.

Na terenie gminy zachowały się dwa zespoły pałacowo z parkami dworskimi: w Dziwiszowie i Czernicy oraz zabudowania folwarczne: w Czernicy, Dziwiszowie, Płoszczynie, Siedlęcinie. WW ostatnich latach rozebrany został folwark w Janówku.

2.Czernica, pałac w zespole pałacowym z parkiem. Pałac - 1543 r., XVII w., poł. XIX w., ok. 1900 r. Obecny kształt budowli uzyskany w trakcie ostatniej, neorenesansowej przebudowy – neorenesans francuski. We wnętrzu znajduje się tzw. kaplica z renesansową polichromią o tematyce częściowo świeckiej (1563 r.) . Park z 3 ćw. XIX w. ze stawem, otoczony murem.

Czteroskrzydłowy, podpiwniczony, dwukondygnacyjny pałac z wewnętrznym małym dziedzińcem; skrzydło pn. - jednokondygnacyjne, zwieńczone attyką. W pn.zach. narożu - dwukondygnacyjna, cylindryczna wieża zwieńczona dachem stożkowym. W narożu pn.wsch., na piętrze - kolisty balkonik w wykuszu wsparty na filarze. Budynek murowany, tynkowany, z dobrej klasy detałem kamiennym i w tynku, zachowanym w znacznym stopniu. W fasadzie dekoracyjny portal. We wnętrzu budynku zachowane sklepienia kolebkowe, kolebkowe z lunetami i drewniane stropy zwierciadlane. Na parterze - sala balowa na rzucie koła, z dekoracją malarską. W części sal zachowane sztukaterie z XIX w.

Folwark od pld.wsch. graniczy z terenem dworskim, obejmuje dwa prostokątne dziedzińce otoczone wydłużonymi budynkami gospodarczymi, z których dwa, rozdzielające podwórza, nakryte są dachami naczółkowymi.

3. Dziwiszów, pałac w zespole folwarczno-pałacowym z parkiem. Pałac wzniesiony jako dwór obronny otoczony fosą, zapewne w okresie renesansu (relikty renesansowej kamieniarki). Potężna, trójkondygnacyjna bryła z fasadą bogato dekorowaną sgraffito. Przebudowany w 1778 r. - w stylu klasycystycznym, podwyższony o mezzanino i opatrzony trójosiowym ryzalitem oraz w pocz. XIX w. Park krajobrazowy z małymi stawami - poł. XIX w.

Pałac związany z zabudową folwarczną. Dwuskrzydłowy, na rzucie litery L, trójkondygnacyjny z mezzanino. Skrzydło zach. przedłużone, płasko nakryte, pozostałe dachy czterospadowe. Pośrodku skrzydła pn. - oktogonálna wieża z jedną kondygnacją powyżej połaci dachu, zwieńczona hełmem z sygnaturką. Ściany murowane, tynkowane, detal architektoniczny - w tynku. We wnętrzu sztukaterie oraz balustrada klatki schodowej.

Zespół folwarczny obejmuje budynki gospodarcze: stajnie koni spacerowych i mieszkanie z przejazdem, stajnie koni zarodowych, stajnie koni hodowlanych, budynek stodoły, obory, chlewu i magazynu uprząży oraz dom stangreta, zbudowany pomiędzy pałacem a stajniami.

Wieżą Książęcą wraz z zespołem folwarcznym stanowi własność Fundacji Zamku Chudów, pozostałe zespoły pałacowo-folwarczne stanowią własność prywatną.

6.3. Zabytki techniki

Obiekty postindustrialne rzadko postrzegane są jako zabytki, tymczasem stanowią istotne dziedzictwo kulturowe, gdyż - wpisane w krajobraz polskich miast i wsi - są świadectwem szeroko pojętej kultury technicznej, ważnym dla historii techniki i przemysłu w Polsce. Są to: fabryki, obiekty przemysłu przetwórczego (wiatraki, młyny, browary i gorzelnie kuźnie), infrastruktura kolei (linie kolejowe, zespoły dworców) czy dzieła myśli inżynierskiej, jak mosty, wiadukty. Na terenie gminy Jeżów Sudecki zachowało się ich stosunkowo dużo.

1. **Piece wapiennicze w Siedlęcinie**, 1779-1780, 1843 r. Usytuowane na górze Wapiennej, między Płoszczyną a Siedlęcinem, zachowane w formie ruiny, w pobliżu - fundamenty budynków mieszkalnych pracowników wapienników, zdziczałe pozostałości sadów i dwa kasztanowce. W okolicy pieców znajdują się wyrobiska wapieni i łupków o kilku poziomach wydobywczych, z niewielkimi okresowymi stawami o intensywnym zielonym zabarwieniu wody - na dnie

2. **Pozostałości sztolni złota** na wzgórzu Stromiec, między Jeżowem i Płoszczyną oraz w okolicach Dziwiszowa, gdzie w latach 1992-1997 odkryto pole górnicze otoczone ponad 50-cioma kamieniami ze znakami krzyży.

3. **Zbiorniki wodne i urządzenia hydrotechniczne**, lata 1925-1927.

Zachodnia część gminy, obejmująca wsie Siedlęcin i Wrzeszczyn, znajduje się na terenie Parku Krajobrazowego Doliny Bobru, którego oś stanowi koryto rzeki oddzielające Góry Izerskie od Kaczawskich. Dolina Bobru przebiega w bardzo urozmaicony sposób, tworząc w kilku rejonach przełomy rzeczne odsłaniające różnorodne i różnowiekowe formacje skalne. Na Bobrze zlokalizowana jest zaporą w Pilichowicach (poza obszarem gminy), jazy, zapory, zbiorniki wodne oraz inne zabytkowe urządzenia hydrotechniczne, które tworzą malowniczy system kaskadowej zabudowy Bobru. W wyniku spiętrzenia wód rzeki powstały jeziora: Modre w Siedlęcinie (11 ha, 1925 r.) i Wrzeszczyńskie (11 ha, dł. ok. 3 km i szer. do 200 m, 1926-27) we Wrzeszczynie. Budowane przy zaporach elektrownie wodne stanowiły atrakcję turystyczną więc w pobliżu stawiano restauracje z punktami widokowymi i wytyczano ścieżki spacerowe dla lawinowo rozwijającej się turystyki. Najpiękniejszym przykładem jest, wzniesione w 1927r., na lewym brzegu Bobru, na zboczach Lipnika (495 m n.p.m.) **schronisko Perła Zachodu** (Turmsteinbaude) nastawione na sobotnio-niedzielne spacerowanie mieszkańców pobliskiej Jeleniej Góry. Przy budynku dostawiono kamienną wieżę widokową. Nad taflą jeziora zaporowego powstał kratownicowy mostek do malowniczej skałki Wieżyca.

Zagospodarowanie hydrotechniczne Bobru było wynikiem okresowego występowania katastrofalnych powodzi. W przeciągu XIX w. odnotowano pięć dużych powodzi, w efekcie władze w 1900 r. podjęły decyzję o realizacji zabezpieczenia przeciwpowodziowego wg projektu opracowanego przez O. Intze. Pierwsze urządzenia powstały na Kwisie, następne na Bobrze. Przy zaporach powstały elektrownie wodne, które wraz z urządzeniami hydrotechnicznymi stanowią kompleksowe zabytki techniki:

- **Bobrowice I** (1924-1925) w Siedlęcinie w głębokim przełomie między wzniesieniem Góra Gapy a Siedlęcinką- elektrownia zbiornikowa o mocy 2,422 MW z jazem oraz budynkiem siłowni i rozdzielni energetycznej usytuowanym w korycie rzeki. Zastosowane rozwiązania techniczne elektrowni (upust nadmiaru wody przez kłapy segmentowe, uruchamiane elektrycznie lub awaryjnie – ręcznie; konstrukcja kłap umożliwia przepuszczanie kry lodowej oraz kłód drewna i innych zanieczyszczeń), architektura budynku siłowni i jego usytuowanie oraz wyposażenie - stało się modelowym typem hydroenergetycznym trzeciej dekady XX w. i było szeroko kopiowane w Europie. W elewacjach budynku elektrowni i filarów jazu zastosowano kamienne wykładziny z granitu idealnie harmonizujące z górką przyrodą.

- **Bobrowice II** (1931- 32), elektrownia przepływowa o mocy 0,218 MW. Na jej terenie w XIX w. funkcjonował młyn wodny, tartak, a na pocz. XX w. - fabryka miazgi drzewnej dla

przemysłu papierniczego. Siłownia wodna fabryki, wyposażona w dwie turbiny Francisa z 1912 r., zbudowana została na prawym brzegu przekopanego kanału, dzięki czemu powstała na Bobrze malownicza wyspa Modrzewiowa. Siłownię przebudowano pod nadzorem dr inż. C. Bachmanna, na elektrownię włączoną do systemu elektrowni zawodowych. Na jazie zainstalowano klapę uchylną z napędami. W latach 1955-57 elektrownię zautomatyzowano. W latach 2004-2005 przeprowadzono gruntowną modernizację. Rozruch elektrowni odbywa się zdalnie z pobliskiej elektrowni wodnej Bobrowice I. W szlak pieszy wpisana jest również elektrownia przepływowa Bobrowice III, położona na granicy z miastem Jelenia Góra i administracyjnie należąca do miasta.

• **Elektrownia wodna we Wrzeszczynie** powstała w l. 1926-27. Z dwuprzęsłowym mostem jazowym i budynkiem usytuowanym w przedłużeniu skrzydła jazu. Napędy i układ sterowania umieszczono w filarach jazu, przegradzającego rzekę. Była to pierwsza elektrownia śląska, w której zainstalowano turbiny systemu Kaplana. O wartościach historyczno-technicznych elektrowni, dziś zautomatyzowanej, przesądza kształt budowli hydrotechnicznych tworzących zbiornik, oryginalne wyposażenie siłowni energetycznej oraz architektura w duchu funkcjonalizmu i modernizmu.

6.4. Zielen komponowana

Obszary zieleni komponowanej to parki i ogrody, cmentarze, szpalery i aleje przydrożne. Założenia parkowe w większości powiązane są zespołami dworskimi tworząc wraz z nimi kompozycje architektoniczno-krajobrazowe, niejednokrotnie o unikalnej wartości.

6.4.1. Parki

Najcenniejszymi elementami zieleni komponowanej są założenia parkowe przy rezydencjach. Obydwa zachowane w gminie Jeżów Sudecki parki to obiekty naturalistyczne, krajobrazowe, założone na przestrzeni XIX w. Stanowią skupiska zieleni wysokiej reprezentujące dość przeciętne walory przyrodnicze - brak tu cennych kolekcji botanicznych lub założeń krajobrazowych.

1. Park w zespole pałacowym w Czernicy, założony w 2 poł. XIX w. i pocz. XX w., na obszarze ok. 5 ha, ogrodzony kamiennym murem. Posiada wiele dendrologicznych okazów obcego pochodzenia. Zachowane pierwotne granice, częściowo czytelny układ. Obiekt zadbane.

2. Park w zespole pałacowym w Dziwiszowie, niewielki, krajobrazowy, założony w poł. XIX w., z sadzawką. Zachowany w stanie szczątkowym.

6.4.2. Cmentarze

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Są elementem dziedzictwa materialnego - opatrzone zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu. Równocześnie odnoszą się do dziedzictwa niematerialnego - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku jest konieczna, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości, niezależnie od stanu zachowania - oznakować tablicami informacyjnymi.

Pierwsze cmentarze były bezpośrednio związane z kościołem i otaczającym go terenem. Ważne osobistości chowano w kryptach kościelnych, pozostałych grzebano na terenie przykościelnym. W gminie Jeżów Sudecki cmentarze przykościelne w większości pochodzą z czasów budowy pierwszych kościołów. Mieszczą się w granicach ich posesji, zwykle ogrodzonej murem, w większości obecnie nieczynne, pozbawione grobów i nagrobków, splantowane, obsadzone

zielenią. Działki kościelne pierwotnie z nekropoliami znajdują się w miejscowościach: Chrośnica, Dziwiszów, Czernica, Jeżów Sudecki.

Od XIX w. cmentarze zakładano na obrzeżach wsi. Z reguły miały regularny, czworoboczny układ, ze szpalerowymi i alejowymi nasadzeniami. Obecnie większość z nich jest nieużytkowana, zdewastowana, z niewielkimi fragmentami nagrobków, zakrzewiona.

Miejscowość	Obiekt	Czas powstania
Chrośnica	cmentarz poewangelicki, obecnie katolicki, z dzwonnica	2 poł. XIX w
Chrośnica	cmentarz przykościelny, katolicki, otoczony kamiennym murem z bramą	poł. XIV w. , mur - pocz. XVI w., z bramą z 1786 r.
Czernica	cmentarz przykościelny, katolicki	XVI w.
Czernica	cmentarz poewangelicki, obecnie katolicki, z murem i kaplicą	poł. XIX w.
Czernica	cmentarz rodowy rodziny Schoeller, ze szpalerami lipowymi	pocz. XX w.
Dziwiszów	cmentarz przykościelny, katolicki, z murem i bramą o ostrołukowym prześwicie	XIV w., powiększony w 2 poł. XIX w.
Jeżów Sudecki	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.
Jeżów Sudecki	cmentarz przykościelny katolicki otoczony kamiennym murem z dwoma bramkami; liczne okazy żywotnika	2 poł. XVI w.
Płuszczyna	cmentarz parafialny, d. ewangelicki z murem i kaplicą	2 poł. XIX w.
Siedlęcín	Cmentarz przykościelny, katolicki, otoczony kamiennym murem	2 poł. XIV w.
Siedlęcín	Cmentarz ewangelicki z alejami i szpalerami lip, jaworów i grabów, ob. park	Ok. 1870 r.

6.5. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (sprzęty stolarskie, tkaniny, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki, a także np. piece czy kominki.

6.5.1. Wyposażenie kościołów

1. **Chrośnica:** gotycka piaskowcowa chrzcielnica z XVII-wieczną drewnianą obudową; z 2 ćw. XVIII w.: ołtarz z płaskorzeźbą św. Jadwigi Śląskiej, ambona drewniana z płaskorzeźbami czterech Ewangelistów.

2. **Czernica:** wzdłuż ścian prezbiterium - drewniane empory (ok.1615r.) na parapetach zdobione 20 obrazami - ilustracjami Biblii pauperum. Bogate wyposażenie renesansowe: ambona

i ołtarz gł. - ok. 1615 r., chrzcielnica z XVI/XVII w., stalle z XVII w. oraz późniejsze, z XVIII - XIX w.

3. **Dziwiszów:** fragment polichromii z XV w. - za ołtarzem. W wyposażeniu: drewniane, polichromowane ołtarze, ambona i prospekt organowy z XVIII w. oraz kamienna chrzcielnica.

4. **Siedlęcin, kościół katolicki:** para okutych drzwi; wyposażenie zróżnicowane: gotycki, drewniany krucyfiks z XV w. - w kaplicy, barokowy ołtarz z XVIII w., drewniana, polichromowana ambona i chrzcielnica oraz figury i obrazy - z XVIII w., prospekt organowy z XVIII/XIX w. Na murze renesansowe i barokowe płyty nagrobne z XVI - XVIII w.

5. **Siedlęcin, d. kościół ewangelicki:** wyposażenie barokowo - rokokowe z końca XVIII w.: ołtarz główny z figurami św. Piotra i Pawła (Lachel z Krzeszowa), ambona.

6.5.2. Wyposażenie rezydencji

Wieża Książęca w Siedlęcinie: na ścianach Sali w III kondygnacji zachowane są in situ jedyne na świecie średniowieczne malowidła, na których widnieje legenda o sir Lancelocie z Jeziora - jednym z legendarnych rycerzy Okrągłego Stołu. Ściany sali na trzeciej kondygnacji pokrywa duży cykl malowideł o łącznej powierzchni 33m², pochodzących z l. 1320-1340.

Wysokiej klasy artystycznej, dobrze zachowane, unikalne ze względu na swoją świecką treść (najstarsze malowidła w Europie środkowo-wschodniej) - przedstawiają sceny związane z ówczesnym życiem dworskim i rycerskim o trzech wątkach: symbolicznym (przedstawienia życia i śmierci), legendarnym (dzieje Lancelota z Jeziora - jednego z rycerzy Okrągłego Stołu króla Artura) i sakralny (postać św. Krzysztofa, apostołowie i prorocy). W niszy okna płn. znajdują się malowane tarcze herbowe rodzin von Redern i von Zedlitz z ok. 1369 -1370, na ścianie obok - dwie sylwetki rycerzy konnych. Autorstwo malowideł na ścianie pd. przypisywane jest miejscowemu mistrzowi malarskiemu. w latach 1880-90, wówczas odkryto polichromie o tematyce świeckiej, konserwowane w latach 1936 – 38 oraz w latach 2006-2007.

W wieży zachowały się również oryginalne stropy belkowe oraz kominek.

1. **Tzw. kaplica zamkowa w pałacu w Czernicy** z renesansową dekoracją o tematyce świeckiej: postacie chłopów, psy myśliwskie i ptaki oraz fryzy kwiatowo - owocowe; na ścianie - Ukrzyżowanie na tle górskiego krajobrazu, na portalu drzwi - Veraikon.

6.5.3. Krzyże pokutne/pojednania

Charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego gminy Jeżów Sudecki są też kamienne krzyże pokutne (krzyże pojednania) pochodzące głównie z XIV-XVI w., stawiane przez przestępcę na miejscu zbrodni, stanowiące pomniki średniowiecznego prawa.

1. **Chrośnica-** zespół wokół kościoła katolickiego:

- przed murem bramy cmentarza przykościelnego, na zewnątrz,
- w prawym narożu bramy cmentarnej,
- w murze otaczającym kościół, na lewo od bramy,
- wmurowany w pd. ścianę wieży kościoła,
- w pd. portalu kościoła.

2. **Czernica**

▪ ok. 300 m na pn. od pierwszych zabudowań, w kierunku wsi Modrzewie - Krzyż z rytem pistoletu (bandolet z zamkiem kołowo- krzyżowym), górne ramie krzyża ma wykutą datę 1661,

- przy drodze polnej do Strzyżowca, na wzniesieniu pod grupą drzew,
- po lewej stronie drogi do Płoszczyny, w pobliżu mostu,
- w zewnętrznej części muru otaczającego kościół, obok kamień morderczy.

3. **Dziwiszów**

- po lewej stronie uliczki prowadzącej do przełęczy Kapela, 20 m za posesją nr 84; 1625 r.
- w ogrodzie posesji nr 52.

4. Siedlęcin

- po prawej stronie drogi do Wlenia, przed Strzyżowcem,
- w murze przy głównej drodze, w pobliżu wieży rycerskiej, ul. Długa 20.

6.5.4. Miejsca pamięci

Groby, mogiły, pomniki i tablice upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości sytuują się na pograniczu dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Są istotnym elementem dziedzictwa kulturowego i podlegają ochronie prawnej. W Jeżowie Sudeckim zlokalizowane są:

1. Krzyż Kozacki ustawiony na miejscu potyczki z czasów wojen napoleońskich, w 22.08. 1813 r. w której poległo 3 Kozaków i 5 Francuzów.
2. Krzyż i Pomnik Pamięci Narodowej postawiony z inicjatywy osadników wojskowych dnia 08. 08. 1948 r., upamiętniający martyrologię narodu polskiego w latach 1939-1945. Dnia 01.09.1979 r. pod krzyżem złożono ziemię z miejsc walki i martyrologii Polaków spod Monte Cassino, Oświęcimia, Majdanka, Westerplatte i innych.
3. pomnik ofiar I Wojny Światowej w Janówku (dz. 137/12).

6.6. Zabytki archeologiczne

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) - podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Na obszarze gminy Jeżów Sudecki zlokalizowano stanowiska archeologiczne o zróżnicowanym znaczeniu, w zdecydowanej większości z okresu średniowiecza XIII-XV w.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególny problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego (grodziska, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, miast itd.), zwłaszcza zabytki widoczne - o własnej formie krajobrazowej. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych. Najczęściej są przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki. Niewłaściwie zabezpieczone mogą ulec degradacji.

Obiekty istotne z historycznego punktu widzenia, które mogą być znakomitym elementem promocyjnym, wykorzystywanym w turystyce kulturalnej. Wymagają jednak odpowiedniego wyeksponowania w postaci wytyczenia szlaku oraz szczegółowego opisu historycznego i wizualizacji pierwotnego wyglądu.

Przebadane stanowiska o znacznej wartości kulturowej wpisane są do rejestru zabytków. Pozostałe stanowiska zewidencjonowane są w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski - nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka.

Wśród większych obiektów zlokalizowanych na terenie gminy Jeżów Sudecki wymienić należy średniowieczne grodzisko w Płoszczynie, z okresu 2 poł. XIII w. – pocz. XIV w. (nr 1 na obszarze AZP 82-16) - grodzisko dwuczłonowe wklęsłe, wały wys. do 3 m⁴. Obiekt składa się z dwóch członów, główny człon otacza wał, głęboka fosa oraz wał zewnętrzny. Od zach. przylega do niego podgrodzie zabezpieczone fosą i wałem od pld., natomiast od pñ. chronione jedynie wałem.

⁴ Boguszewicz A., *Przemiany w XIII-wiecznym śląskim budownictwie obronnym*, w: K. Wachowski (red) *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech, Rewolucja XIII wieku*, 1998, 104-105.

ROZDZIAŁ 7.

KRAJOBRAZ KULTUROWY – DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne, jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa przekazywany jest z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudne do zdefiniowania w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język, jako narzędzie przekazu), spektakle, widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, obecne w miejscowościach gminy.

Dokumenty gminy w niewielkim stopniu informują o historycznym dziedzictwie niematerialnym. Przyczyną tego jest przerwanie w 1945 r. ciągłości kulturowej regionu. Osadnicy z różnych stron kraju, którzy osiedlili się tu po wojnie, przywieźli ze sobą swoje zwyczaje i tradycje, jednak w minimalnym stopniu kultywowane. Nie prowadzono badań etnologicznych im poświęconych.

W gminie Jeżów Sudecki zakres usług kulturalnych jest ograniczony, co wynika z sąsiedztwa Jeleniej Góry i związanej z tym możliwości korzystania z usług oferowanych przez jeleniogórskie placówki kulturalne. W gminie szczególne miejsce zajmują świetlice wiejskie w Chrośnicy, Czernicy, Dziwiszowie, Płoszczynie i Siedlęcinie, które organizują szereg imprez o charakterze kulturalnym, najczęściej komercyjnym.

W 2013 r. uruchomiono w Jeżowie Sudeckim Euroregionalne Centrum Spotkań Gmin Partnerskich, gdzie otwarto izbę pamięci lotnictwa oraz bibliotekę. Centrum podejmuje działalność związaną z upamiętnianiem i rozwojem dziedzictwa niematerialnego regionu.

Rozdział 8.

ZABYTKI GMINY JEŻÓW SUDECKI OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ

8.1. Zabytki nieruchome i archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

Zabytki architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków występują na terenie całej gminy. Są to głównie kościoły, założenia dworskie i parki oraz budynki mieszkalne i gospodarcze o szczególnych walorach architektoniczno- historycznych. Do rejestru zabytków wpisanych jest 26 obiektów architektury, zespołów i parków oraz 7 stanowisk archeologicznych.

Wydaje się zasadne wpisanie do rejestru zabytków obiektów techniki - zabytkowych urządzeń hydrotechnicznych, powiązanych z systemem kaskadowej zabudowy rzeki Bóbr (Siedlęcin, Wrzeszczyn) oraz obiektów zabytkowych o szczególnych walorach historycznych:

- Chrośnica, budynki nr: 28 wraz z budynkiem gospodarczym, 58 (szkoła), 67, 77a;
- Czernica, budynki nr: 18 - 2 bud. gosp., 50 - zagroda, 92, 93 - zagroda, 99, 105, 120, 132 oraz wieża kościoła ewangelickiego i barokowa oficyna przy pałacu;
- Dziwiszów: dawna szkoła ewangelicka, dawna szkoła podstawowa oraz budynki nr 1a (dawna oficyna pałacowa), 88, 115, 116, 122 (dom Ludowy);
- Janówek, budynki nr: 18 dawna karczma sądowa;
- Jeżów Sudecki, budynek ul. Długa nr 130;
- Płoszczyna, budynki nr: 19, 26 (zagroda), 63, 68 (zagroda) 83 oraz Dom Ludowy
- Siedlęcin, budynki: szkoła ul. Kościelna, gościniec Perła Zachodu

Wykaz obiektów z terenu gminy ujętych w rejestrze zabytków

Ip.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Czas powstania	Nr rejestru
1.	CHROŚNICA	Działka nr 16	Kościół pw. św. Jadwigi	XIV-XV w., XIX w.	A/2086/1369 z 9.09.1965 r.
2.		Działka nr 16	Cmentarz przykościelny	Przed 1399 r., pocz. XVI w., brama 1786	A/2087/1123/J z 21.12.1992 r.
3.	CZERNICA	Działka nr 466	Kościół pw. św. Michała Archanioła	XIV- XIX w.	A/2039/1121 z 27.07.1964 r.
4.		Działka nr 466	Cmentarz przykośc. z murem i bramkami	XVI w.	A/2040/1120/J z 09.12.1992 r.
5.		Nr 102	Pałac	1543 r., XVII w., ok. 1900 r.	A/5491/530 z 27.01.1959 r.
6.		Nr 102, Dz.: 448/1, 448/2	Park przy pałacu	3 ćw. XIX w.	A/5377/503/J z 7.12.1977 r.
7.		Nr 102	Tzw. Kaplica w pałacu	Poł. XVI w.	A/5466/1120 z 27.07.1964 r.
8.		Nr 79	Dom mieszkalny	1868 r.	A/5842 z 10.08.2012 r.
9.		Nr 4	Dom mieszkalny	1723 r., 1823 r., 1871 r.	A/5430/1516 z 31.01.1966 r.
10.	DZIWISZÓW	Działka nr 70	Kościół pw. św. Wawrzyńca.	XIV w., XVIII w.; Rem.:pocz. XXw., 1965 r., 1980 – 81	A/2020/1140 z 10.10.1964 r.
11.		Działka nr 70	Cmentarz katolicki i ogrodzenie z bramką	XIV w., 2 poł. XIX w.	A/2021/1127/J z 12.02.1993 r.
12.		Nr 1	Pałac	2 poł. XVI w., 1778 r., 2 poł. XIX w.	A/5670/714/J z 23.12.1981 r.
13.		Nr 1 Działka 593/3	Zespół folwarczny: 3 stajnie, stodoła, obora, chlew i magazyn uprzęży	Poł. XVI w., 1778 r., pocz. XIX w.	A/1023 z 05.10.2007 r.
14.		Nr 1 Działka 593/4	Park	XVIII w., XIX w.	A/5376/504/J z 7.12.1977 r.
15.		Nr 39	Zajazd, ob. budynek nieużytkowny	Koniec XVIII w., pocz. XX w.	A/5693/618/J z 26.03.1980 r.
16.	JANÓWEK	Nr 27	Dom mieszkalno-gospodarczy	XVIII/XIX w., XX w.	A/5371/513/J z 24.01.1978 r.

17.	JEZÓW SUDECKI	ul. Polna Działka nr 652	Kościół pw. Św. Michała Archanioła	1574 r., XVIII w.	A/2088/1404 z 3.09.1965 r.
18.		ul. Polna Działka nr 652	Cmentarz katolicki przy kościele pw. św. Michała Archanioła z ogrodzeniem i bramką	2 poł. XVI w.	A/2089/1121/J z 9.12.1992 r.
19.		Ul. Długa nr 66	Budynek mieszkalny	1748 r.	A/5383/491/J z 5.03.1977 r.
20.		Ul. Długa nr 135	Dom Gwarków, ob. budynek gospodarczy	1601 r. Remont: 1960- 61	A/5483/602 z 26.08.1959 r.
21.		Ul. Kręta nr 16	Budynek mieszkalny	1729 r.	A/5382/493/J z 5.03.1977 r.
22.	SIEDLĘCIN	Ul. Długa	Kościół pw. św. Mikołaja	XIV w. – XIX w.	A/2092/1419 z 23.09.1965 r.
23.		Dz. nr 354 Ul. Długa	Cmentarz przy kośc. pw. św. Mikołaja, ogrodzenie z bramką	2 poł. XIV w.	A/2094/1119/J z 5.12.1992 r.
24.		Dz. nr 343 Ul. Kościelna	Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy	1780 - 1782	A/2093/ 1420 z 3.09.1965 r.
25.		Ul. Długa 21	wieża mieszkalna	XIV w.	A/5514/87 z 12.03.1949 r.
26.		Ul. Długa 21	Oficyna przy wieży mieszkalnej	2 poł. XVIII w.	346/A/04 z 23.08.2004 r.

Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

1.	Dziwiszów	osada późnośredniowieczna	66/ARCH/82
2.		osada późnośredniowieczna	67/ARCH/82
3.		osada późnośredniowieczna	68/ARCH/82
4.		rejon górnictwa złota - średniowiecze	1/ARCH/94
5.	Płuszczyna	grodzisko XIV w.	220/ARCH/66
6.		rejon górnictwa złota - średniowiecze	2/ARCH/97
7.	Siedlęcín	ruiny zamku - średniowiecze	3/ARCH/97

8.2. Gminna ewidencja zabytków

Budynki zabudowy wiejskiej, posiadające zachowane cechy stylowe lub historyczne, wchodzi w skład gminnej ewidencji zabytków, utworzonej na podstawie ewidencji wojewódzkiej, prowadzonej przez konserwatora wojewódzkiego. Na terenie gminy, w wojewódzkiej ewidencji zabytków znajdowało się 677 obiektów. Po terenowej weryfikacji wojewódzkiej ewidencji zabytków

przeprowadzonej w 2012 r. wykreślono obiekty nieistniejące, zrujnowane i przebudowane ze znaczną utratą cech stylowych i historycznych, dopisano obiekty wcześniej nie ujęte. Obecnie Gminna Ewidencja Zabytków liczy 693 obiekty oraz strefy ochrony historycznych układów ruralistycznych i obszary obserwacji archeologicznej dla wszystkich wsi gminy Jeżów Sudecki (załącznik I). **Wyznaczenie stref ochrony historycznych układów ruralistycznych i obserwacji archeologicznej dla wszystkich wsi gminy jest równoznaczne z koniecznością stosowania analogicznych przepisów, jak wobec układów ujętych strefą B ochrony konserwatorskiej i OW obserwacji archeologicznej (załącznik nr I).**

Większość budynków wykazuje znaczne zaniedbanie w zakresie technicznym i estetycznym oraz znaczny stopień degradacji substancji zabytkowej i historycznej. Podejmowane remonty dotyczą głównie zmiany kształtów i dyspozycji otworów okiennych i drzwiowych, wymiany tynków zewnętrznych z likwidacją pierwotnych podziałów elewacyjnych. Często podejmowane są działania termomodernizacyjne czy zmiana kształtu dachu i kolorystyki elewacji.

Gminna ewidencja zabytków odnotowuje również stanowiska archeologiczne. W gminie Jeżów Sudecki zewidencjonowano 57 stanowisk.

8.3. Zabytki ruchome

Na terenie gminy Jeżów Sudecki zarejestrowano 333 obiekty ruchome. Do szczególnie wartościowych należy wyposażenie kościoła w Czernicy czy wyposażenie kościoła pw. MB Nieustającej Pomocy w Siedlęcinie.

8.4. Obszary ujęte ustaleniami ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

MPZP wskazuje zabytki architektury i budownictwa oraz zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków oraz ustala przebieg stref ochrony konserwatorskiej:

- CHROŚNICA

- strefa „A” ochrony konserwatorskiej dla terenu kościoła filialnego pw. św. Jadwigi i cmentarza przykościelnego z murem i bramą, w obrębie działki gruntu nr 16

- strefa „B” ochrony konserwatorskiej dla całej wsi wieś w jej historycznym układzie ruralistycznym

- udokumentowane stanowisko archeologiczne w pd. części działki gruntu 14/1

- CZERNICA

- strefa „A” ochrony konserwatorskiej dla terenu cmentarza przy kościele parafialnym pw. Św. Michała Archaniola wraz z budynkiem kościoła (obrębnie działki nr 466) oraz teren zespołu pałacowego z parkiem (działka 448/1, 448/2)

- strefa „B” ochrony konserwatorskiej dla całej wsi w jej historycznym układzie ruralistycznym

- DZIWIŚZÓW

- strefa „A” ochrony konserwatorskiej dla terenu cmentarza przy kościele parafialnym wraz z budynkiem kościoła (w obrębie działki gruntu nr 70 (lub 71) oraz teren zespołu pałacowo-folwarcznego z parkiem (działki 593/3, 593/4)

- strefa „K” ochrony krajobrazu – wyznaczona z pd. zboczy Kapeli w kierunku pd., z działek nr 280/3, 5, 6

- stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków - 5

- JEŻÓW SUDECKI

- strefa „A” ochrony konserwatorskiej obejmuje teren cmentarza przy kościele cmentarnym pw. Św. Michała wraz z kościołem (działka nr 652)

- strefa „OW” ochrony archeologicznej - dla zachowanych w rejonie góry

- Stromiec reliktyw średniowiecznych kopalń złota (działki 285/243, 287/244, 230/4)
- stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w strefie „OW” – 2 (na działce nr 285/243)
 - udokumentowane stanowiska archeologiczne - 5
 - PŁOSZCZYNA
 - stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków- 1: (działka 642/227)
 - udokumentowane stanowiska archeologiczne - 7
 - SIEDLEĆCIN
 - strefa „A” ochrony konserwatorskiej dla terenu cmentarza przy kościele pw. Św. Mikołaja, wraz z kościołem i teren zespołu folwarcznego z wieżą rycerską i oficyną w obrębie działek gruntu: 369/5, 367, 357, 358
 - stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków: 1 (działka 1101/262)
 - udokumentowane stanowiska archeologiczne: 24
 - WRZESZCZYN
 - udokumentowane stanowiska archeologiczne -1 (działka 42/1)

Rozdział 9.

OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

9.1.Stan zachowania zabytków i zagrożenia

Zabytki zachowane na terenie gminy Jeżów Sudecki prezentują znacznie zróżnicowany stan zachowania. Dość dobrze przedstawia się sytuacja kościołów – na bieżąco remontowanych. W ostatnich latach przeprowadzono generalne remonty w: Czernicy – naprawa konstrukcji dachu i wymiana pokrycia dachowego (2020). Dziwiszowie – remont elewacji kościoła, (2013), Jeżowie Sudeckim - remont elewacji i wymiana pokrycia dachowego kościoła cmentarnego (2010-2013).

Zespoły dworskie i folwarczne zachowane są w stanie zróżnicowanym. Sukcesywnie remontowany jest kompleks Wieży Książęcej w Siedlećcinie. W latach 2006-2007 i 2016-2020 przeprowadzono wymianę instalacji elektrycznej i pokrycia dachu. Natomiast w złym stanie technicznym są zabudowania folwarczne – budynki w pierzei zach. pozbawione dachów i wyposażenia, ze znacznie uszkodzonymi tynkami – wymagają remontu zabezpieczającego.

Pałac w Czernicy znajduje się w stanie bardzo dobrym, jest własnością prywatną, na bieżąco remontowaną. Park jest uporządkowany. Folwark zachowany w stanie szczątkowym, budynki wymagają remontu. Pałac w Dziwiszowie – remontowany od lat 90. XX w., aktualnie wystawiony na sprzedaż, wymaga remontu kontynuacji kapitalnego; podobnie zabudowania gospodarcze. Park zachowany jest w stanie szczątkowym.

Cmentarze ewangelickie w większości uporządkowane, cmentarze w Czernicy, Jeżowie Sudeckim, Dziwiszowie i Płoszczynie są nadal użytkowane, cmentarze ewangelickie w Jeżowie Sudeckim i Siedlećcinie – uporządkowane; na cmentarzu w Jeżowie umieszczono tablice pamiątkową

Zabudowa wsi zachowana jest w stopniu zróżnicowanym. W substancji mieszkaniowej i gospodarczej wszystkich wsi gminy przeważają budynki wzniesione przez 1945 r. We wsiach położonych bliżej Jeleniej Góry: Dziwiszów, Siedlećcin, Jeżów Sudecki, budynki w znacznym stopniu są wyremontowane, niekoniecznie z zachowaniem wszelkich wymogów konserwatorskich – częsta zmiana kształtu otworów, wymiana tynków z ograniczeniem detali architektonicznych, obmurowanie przysłupa, otynkowanie konstrukcji ryglowej. Natomiast we wsiach oddalonych od miasta (Chrośnica, Janówek, Czernica), sytuacja jest zdecydowanie gorsza. Degradacji i rujnacji ulegają zwłaszcza starsze budynki wzniesione w konstrukcji ryglowej. Kilka budynków zostało rozebranych.

9.2. Analiza SWOT

MOCNE STRONY GMINY

- atrakcyjne położenie w sąsiedztwie miasta, na obszarze sprzyjające rozwojowi sportów i turystyki,
- walory krajobrazowe - teren zróżnicowany krajobrazowo, obfitość lasów, interesująca fauna i flora oraz różnorodność geologiczna,
- lokalizacja znanego produktu turystycznego - Parku Krajobrazowego Doliny Bobru oraz rozbudowana sieć szlaków turystycznych,
- tradycyjny letniskowy charakter części wsi,
- bogata historia gminy,
- różnorodność dziedzictwa kulturowego,
- ponadregionalna wartość zabytków: Wieża Książęca w Siedlęcinie, malowidła tzw. kaplicy w Czernicy, Dom Gwarków,
- nasycenie historycznym budownictwem,
- dobre zachowanie historycznych wiejskich układów ruralistycznych, dobry stan zabytków sakralnych,
- historyczne znaczenie szkoły szybowcowej, istnienie górskiego lotniska, tereny atrakcyjne dla rozwoju szybownictwa,
- istnienie Stacji Sportów Zimowych w Dziwiszowie, Ośrodka Lotnictwa w Jeżowie Sudeckim, stadnin koni,
- dogodne położenie komunikacyjne wsi Dziwiszów, Siedlęcin i Jeżów w pobliżu miasta, z widokiem na Kotlinę Jeleniogórską,
- zaktualizowana gminna ewidencja zabytków
- Powstanie Euroregionalnego Centrum Spotkań Gmin Partnerskich.
- Stała współpraca z byłymi mieszkańcami wsi gminy.

SŁABE STRONY GMINY

- niska estetyka miejscowości,
- średni stan zachowania obiektów GEZ, zły stan zachowania zabytków: Dom Gwarków, zespół pałacowo- folwarczny w Dziwiszowie, folwark w Siedlęcinie,
- brak gminnych środków finansowych na opiekę nad zabytkami oraz mechanizmów umożliwiających tworzenie odpowiednich funduszy przeznaczonych na ten cel,
- nie docenianie potencjału dziedzictwa kulturowego skutkujące nie uwzględnianiem opieki nad nim w dokumentach strategicznych,
- brak wiedzy o możliwości wykorzystania potencjału kulturowego gminy w działalności gospodarczej,
- znikoma edukacja na temat problemów ochrony dziedzictwa kulturowego i możliwości gospodarczych z nim związanych,
- mało skuteczna promocja dziedzictwa kulturowego,
- niska świadomość mieszkańców gminy na temat dziedzictwa kulturowego; brak popularyzacji idei ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- brak organizacji pozarządowych przejmujących opiekę nad zabytkami,
- niski poziom infrastruktury sanitarnej wymaganej do rozwoju agroturystyki oraz niewielki zasób atrakcyjnej infrastruktury turystycznej (trasy rowerowe i tereny rekreacji konnej, kąpieliska, gospody).

SZANSE

- możliwość uzyskania dofinansowania działań związanych z ochroną zabytków z funduszy Unii Europejskiej oraz wielu innych źródeł,
- możliwość wykorzystania zabytków dla celów turystycznych, zwłaszcza popularnej turystyki kulturowej,
 - wzrost akceptacji społecznej dla potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego, jako doskonałego produktu turystycznego,
- rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; rozwinięcie bazy agroturystycznej, powstanie nowych miejsc pracy;
- rozwój usług turystycznych (biwaki, grzybobranie, turystyka piesza, rowerowa, baza sportowa),
- zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości;
- poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na nowych technologiach internetowych, systemów informacji turystycznej,
- szersza promocja walorów kulturowych gminy, przyciągająca turystów,
- wypromowanie wizerunku gminy, jako terenu posiadającego wyrazistą tożsamość kulturową,
- poprawa standardów życia mieszkańców gminy.

ZAGROŻENIA

- degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie zgodnych z lokalnymi tradycjami i zmiany w pierwotnych układach ruralistycznych,
- niewłaściwe działania inwestycyjne lub ich brak, skutkujące dalszą degradacją obiektów zabytkowych,
- brak środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- brak nakładów z budżetu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego na ochronę zabytków,
- niska świadomość mieszkańców w zakresie tożsamości kulturowej i propagowanie wzorców odmiennych kulturowo,
- zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie,
- zła sytuacja finansowa właścicieli obiektów zabytkowych,
- niewielka skuteczność egzekucji prawa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, samowoli budowlanych, dewastacji zabytków i środowiska,
- brak skutecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych,
- zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego,
- niewłaściwa polityka w zakresie promocji zabytków, wiążąca się np. z nadmierną komercjalizacją,
- zanik tradycji i tożsamości regionalnych

Rozdział 10.**CELE, PRIORYTETY I DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI
NAD ZABYTKAMI GMINY JEŻÓW SUDECKI****10.1. Cele ustawowe:**

Cele ustawowe mają doprowadzić do zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez :

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspierania inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

10.2. Założenia programowe i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jeżów Sudecki

Ze strategii Gminy Jeżów Sudecki wynika, iż gmina kładzie nacisk na rozwój turystyki, która może stać się istotnym elementem rozwoju gospodarczego. Zasadne wydaje się wykorzystanie walorów kulturowych i krajobrazowych gminy do stworzenia produktu turystycznego. Warunkiem jest dobry stan zachowania zabytków.

CEL 1: POPRAWA STANU MATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Priorytety	Zadania	Działania	Wskaźniki
PLANOWANIE PRZESTRZENNE	Uwzględnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego warunków ochrony dziedzictwa kulturowego;	Umieszczenie w mpzp wszystkich zabytków ujętych w rejestrze zabytków, gminnej ewidencji zabytków, w tym – zabytków archeologicznych	Ilość mpzp zawierających uwarunkowania ochrony dziedzictwa kulturowego
		Ustalenie stref ochronnych A B W OW K dla nowych, cennych kulturowo obszarów gminy	Ilość stref ochrony konserwatorskiej
		Określenie standardów nowej zabudowy w celu dostosowania jej do walorów zabytkowych miejscowości.	Ilość przykładowych projektów architekt.
POPRAWA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW	Monitoring gminnej ewidencji zabytków pod kątem stanu ich zachowania	Opracowanie kart gez zgodnie z obowiązującym wzorem karty adresowej	Ilość opracowanych kart adresowych
		Okresowe przeglądy obiektów wpisanych do gez	Sprawozdania z przeglądów
		Uzupełnienie gez o obiekty zabytkowe nierozpoznane i nieuwzględnione w ewidencji, istotne dla dziedzictwa kulturowego	Ilość nowych kart adresowych
	Wieloaspektowe wsparcie dla właścicieli zabytków	Utworzenie funduszu na rzecz ochrony zabytków i ogłoszenie otwartego konkursu ofert na realizację zadań z obszaru ochrony zabytków – co roku	Ilość ofert złożonych w konkursie

ujętych w rejestrze zabytków i GEZ	Szkolenia dla właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskania zewnętrznych środków finansowych na odnowę zabytku	Ilość szkoleń ilość uczestników
	Merytoryczna pomoc w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych	Ilość złożonych wniosków i ilość pozyskanych środków; ilość prac zrealizowanych w oparciu o dotacje
	Organizacja konkursu na najlepiej utrzymany zabytek wpisany do gminnej ewidencji zabytków	Ilość uczestników
	Remont obiektów własnych gminy ujętych w gminnej ewidencji zabytków	Ilość wyremontowanych obiektów

Warunkiem do poprawy stanu dziedzictwa kulturowego, tym samym do ogólnej poprawy sytuacji przestrzeni publicznej, jest wielotorowa edukacja w celu zmiany świadomości w zakresie znaczenia dziedzictwa kulturowego i możliwości jego wykorzystania w rozwoju gospodarczym gminy.

CEL 2: WZROST ŚWIADOMOŚCI W ZAKRESIE ZNACZENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Priorytety	Zadania	Działania	Wskaźniki
EDUKACJA W ZAKRESIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	Współpraca z instytucjami powołanymi do badania dziedzictwa kulturowego i nadzoru nad nim	Szkolenia dla instytucji gminy i mieszkańców z zakresu wiedzy o dziedzictwie kulturowym i sytuacji prawnej dziedzictwa kulturowego,	Ilość instytucji z którymi nawiązano współpracę Ilość szkoleń Ilość uczestników
	Opracowanie programu edukacji z zakresu wiedzy o zabytkach dla dzieci i młodzieży	Organizacja konkursów szkolnych popularyzujących historię i zabytki: malarskich, fotograficznych, literackich, konkursów wiedzy o zabytkach gminy. Organizacja wystaw pokonkursowych	Ilość tematów Ilość wydarzeń Ilość uczestników
PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY	Działalność wydawnicza promująca dziedzictwo kulturowe gminy	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów, przewodników poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy	Ilość publikacji Wielkość nakładu
	Organizacja imprez kulturalnych promujących dziedzictwo kulturowe	Organizacja imprez folklorystycznych, przeglądów, festiwali lokalnych obrzędów, warsztatów - jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości regionu Organizacja jarmarków / targów lokalnych produktów	Ilość tematów ilość imprez Ilość produktów Ilość wydarzeń

Rozdział 11.**INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I OCENY GMINNEGO PROGRAMU
OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Jeżów Sudecki. Jego realizacja odbywa się poprzez szereg działań władz gminy, podległych im jednostek i instytucji i organizacji z nimi współpracujących. Program skierowany jest do społeczności gminy, dzięki jej akceptacji i współpracy możliwa będzie realizacja jego założeń.

W celu realizacji programu winny być wykorzystane następujące instrumenty:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków;

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska i ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,

- **instrumenty finansowe:**

- dotacje i subwencje
- programów uwzględniające finansowanie z funduszy europejskich
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach

„Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- działania z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi),
- edukacja i informacja z zakresu dziedzictwa kulturowego gminy,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji**

- strategie i plany rozwoju gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje.

- **instrumenty kontrolne**

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego.

Rozdział 12.**ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI
NAD ZABYTKAMI**

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opieka nad zabytkiem, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Jednak ustawa wskazuje możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach.

12.1. Dotacje

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów poszczególnych samorządów. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dysponentami środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzki Konserwator Zabytków,
- organ stanowiący - gminy, powiatu, samorządu województwa,

Dotacje realizowane są poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Zakres działań podlegających dofinansowaniu określa szczegółowo Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie działań.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

1. **Dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego** realizowane są głównie w ramach wielu programów (<https://www.gov.pl/web/kultura/programy-mkidn-2020>), z których ochrony dziedzictwa dotyczą:

- Program **Ochrona zabytków** - dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Jedyny z programów ministerialnych, w którym mogą brać udział osoby fizyczne – właściciele obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow2>
- Program **Ochrona zabytków archeologicznych**, w ramach którego dofinansowywane są m. innymi prace inwentaryzacyjne, badawcze i opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych zabytków. <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych2>

- Program **Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju**, którego celem jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

<https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju>

- Program **Groby i cmentarze wojenne w kraju**, którego celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń; <https://www.gov.pl/web/kultura/groby-i-cmentarze-wojenne-w-kraju>

- Program **„Kultura cyfrowa”**, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie zadań takich jak digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego, udostępnianie cyfrowych zasobów czy przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

- Program **Kultura ludowa i tradycyjna**, dotyczący dziedzictwa niematerialnego, którego celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna2>

2. **Dotacje z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** ze środków finansowych w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskane fundusze można wykorzystać wyłącznie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa mazowieckiego: na ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego); konserwację i rewaloryzację zabytków; zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych; udostępnianie zabytków na cele publiczne.

O przyznanie dotacji celowej może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna (np.: fundacja, stowarzyszenie, związek wyznaniowy, wspólnota mieszkaniowa), będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku albo jednostka organizacyjna posiadająca zabytek w trwałym zarządzie <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-dotacji>

3. **Dotacje Samorządu Województwa Dolnośląskiego** w formie naboru wniosków o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa dolnośląskiego.

https://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Kultura/Ochrona_zabytkow/2020/Uchwała_XXVI_576_20_SWD_nr_2020_Zasady_udzielania_dotacji_zabytki.pdf

12.2. Inne źródła finansowania

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego to:

- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województwa;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej

Bieżące programy w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej uległy zakończeniu wraz z końcem 2020 roku, należy więc oczekiwać na informacje dotyczące ich kontynuacji bądź powstaniu nowych programów w ramach nowej perspektywy budżetowej Unii na lata 2021-2027.

W 2021 działać będzie jeszcze program **Kultura**, Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) na lata 2014-2021 wdrażany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, we współpracy z partnerami z państw-darczyńców: Norweska Rada Sztuki i Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego. Program działa w obszarach:

- Zarządzanie dziedzictwem kulturowym,
- Dostęp do kultury i sztuki,
- Rozpowszechnienie koncepcji rozwoju widowni,
- Wzrost wiedzy na temat żydowskiego dziedzictwa kulturowego,
- Poprawa współpracy między instytucjami / organizacjami z Polski oraz Norwegii, Islandii i Liechtensteinu.

Program koncentruje się na roli, jaką kultura i dziedzictwo kulturowe odgrywają w rozwoju lokalnym i regionalnym z uwzględnieniem nacisku na zatrudnienie, przedsiębiorczość w obszarze kultury i szkolenie zawodowe. Program powinien uwzględniać działania i inicjatywy w sztuce kulturze, które promują włączenie mniejszości etnicznych i narodowych.

O wsparcie w ramach uruchamianego Programu mogą ubiegać się m.in. publiczne instytucje kultury, publiczne szkoły artystyczne i publiczne uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego czy kościoły i związki wyznaniowe. Dofinansowanie projektów może sięgać do 85% ich wartości. <https://www.eog.gov.pl/strony/zapoznaj-sie-z-funduszami/oferta-funduszy/kultura/>

12.3. Fundusze uwzględniające finansowanie działań przy zabytkach

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Jest to państwowy fundusz celowy, powołany do w 2018 r. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania: początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

- **Fundusz Kościelny**

Przeznaczony jest dla obiektów sakralnych i kościelnych, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych, w szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych. Z funduszu finansowana jest również działalność charytatywno-opiekuńcza kościoła.

<https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

- **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, **Fundację LOTTO Milion Marzeń**, **Fundację Polska Miedź – KGHM**, **Fundację PGNiG**, **Fundację Orange**.

12.4. Inne źródła zewnętrznego finansowania

- **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem programu jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe. <https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/kultura-interwencje/kultura-interwencje>

- **Program „Niepodległa” na lata 2017-2021**

Program dotacyjny skierowany do organizacji pozarządowych i samorządowych instytucji kultury, ma wspierać organizatorów obchodów stulecia odzyskania niepodległości, którzy planują przygotowanie wydarzeń lokalnych i regionalnych. Budżet na dofinansowanie działań w ramach tego programu wynosi 6 milionów zł, a pojedynczy wniosek może uzyskać dotację od 8 do 150 tys. zł. Od organizatorów wymagane jest zapewnienie 15% udziału własnego. Rodzaje kwalifikujących się zadań: festiwale, koncerty, spektakle, wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych i historycznych, tworzenie archiwów historii mówionej i archiwów społecznych, projekty animacyjno-edukacyjne, oparte na interakcji i współdziałaniu, np.: warsztaty, gry terenowe, questy, wystawy wraz z katalogami i publikacje.

https://niepodlegla.gov.pl/komunikat-prasowy/rzad_przyjal_program_niepodlegla/

ŹRÓDŁA I BIBLIOGRAFIA

- *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 4 *Kotlina Jeleniogórska*, red. M. Staffa, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1999
- *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 6 *Góry Kaczawskie*, red. M. Staffa, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2000